

**T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EĞİTİMİN KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE VE
AB ÖRNEĞİ**

Hazırlayan

Selin Demiral

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğretim üyesi Cem Kaan Arslan

TOKAT – 2019

**T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EĞİTİMİN KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE VE
AB ÖRNEĞİ**

Hazırlayan

Selin Demiral

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğretim üyesi Cem Kaan Arslan

TOKAT – 2019

EĞİTİMİN KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE VE AB ÖRNEĞİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 19 / 11 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Cem Kaan Arslan

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Serap Barış

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Özgür Koçbulut

Üye :

Üye :

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...13./...11./2019 tarih ve 21-12 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü:**Prof.Dr.İlhan EROĞLU**
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğretim Üyesi Cem Kaan Arslan danışmanlığında hazırlamış olduğum “EĞİTİMİN KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE VE AB ÖRNEĞİ” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin ispat edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

13/11/2019

Selin Demiral

İTHAF

Sevgili eşim ve oğluma...

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans öğrenimi boyunca gerek eğitimde gerekse tezimin hazırlanma sürecinde desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Cem Kaan Arslan'a canı gönülden teşekkür ederim. Bu süreçte yanımda olan başta eşim Nazmi Burak Demiral'a, değerli anlarımdan çaldığım canım oğlum Demir Demiral'a bu zorlu süreci birlikte geçirdiğim ve benimle beraber sıkıntı stres yaşayan, benden her türlü maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili annem Emine Korkmaz' a, babam Sefa Korkmaz' a, kayınvalidem Fatma Demiral'a çok teşekkür ederim.

EĞİTİMİN KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE VE AB ÖRNEĞİ

ÖZET

Uluslar gelişmiş ülkelerin kalkınma düzeyine gelebilmek için birbirleriyle adeta yarış içindedirler. Bu yarıştan nasıl galip çıkacaklarını araştıran ülkeler, kalkınma seviyelerindeki farklılıkları, kalkınmada etkili olan faktörleri incelemişler ve beşeri sermayenin kalkınmaya doğrusal yönde etkilerini gözlemlemişlerdir. İktisatçılara göre bireylerin eğitim seviyesinin artması verimliliği artırır. Artan verimliliğin sosyal, siyasi ve ekonomik etkileri vardır. Bu etkilerin kalkınmayı doğrusal yönde etkilediği saptanmıştır.

Bu çalışmanın amacı eğitimin kalkınma üzerindeki etkilerini Türkiye ve Avrupa Birliği örneği üzerinden incelemektir. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin dahil olduğu 29 ülke için 2006-2015 dönemi yıllık verileri kullanılarak eğitimin iktisadi kalkınmaya etkisi incelenmektedir. Çalışmada panel veri regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre, iktisadi kalkınma ile eğitim göstergeleri arasında uzun dönemde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Ekonomik Kalkınma, Beşeri sermaye.

EFFECTS ON THE DEVELOPMENT OF EDUCATION: CASE OF TURKEY AND EU

ABSTRACT

Nations are in competition with each other in order to reach the level of development of developed countries. The countries that researched how they will win this race examined the differences in development levels, the factors affecting development and observed the linear effects of human capital on development. According to economists, increasing the education level of individuals increases productivity. Increased productivity has social, political and economic impacts. These effects have been found to affect development in a linear direction.

The aim of this study was to examine the effects of education on development through the example of Turkey and the European Union. European Union countries and Turkey, which include the impact of education on economic development using annual data for the 2006-2015 period for 29 countries is examined. Panel data regression analysis was used in the study. According to the findings of the analysis, a significant positive relationship was observed between economic development and education indicators in the long run.

Key words: Education, Economic Development, Human capital.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
İthaf.....	ii
Teşekkür	iii
Özet.....	iv
Abstract.....	v
İçindekiler.....	vi
Tablolar Listesi	viii
Kısaltmalar.....	ix
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: EĞİTİM	4
1.1. EĞİTİMİN ÖNEMİ VE AMAÇLARI	4
1.2. İKTİSATÇILARA GÖRE EĞİTİM.....	6
1.3. EĞİTİMİN ÖZELLİKLERİ	8
1.4. EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ.....	9
1.5. EĞİTİMİN SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ	11
BÖLÜM 2: KALKINMA	13
2.1.KALKINMANIN DOĞUŞU.....	13
2.2. KALKINMANIN TANIMI.....	14
2.3. KALKINMA VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ FARK	15
2.4.KALKINMA KAVRAMININ DEĞİŞİMİ	15
2.4.1. Temel Gereksinimler Yaklaşım.....	16
2.4.2. Büyümeyle Birlikte Yeniden Dağılım (Bölüşüm) Yaklaşım	17
2.4.3. Kalkınma Etiği.....	17
2.4.4. Kapasitelerin Genişletilmesi Olarak Kalkınma	18
2.4.5. İnsanın İyi Yaşam Kavramı	19
2.4.6. İnsani Özgürlükler Yaklaşım.....	19
2.4.7. Kendine Güvene Dayalı Kalkınma.....	20
2.4.8. Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı.....	20
2.4.9. Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Kavramı	21
2.5 ÜLKELERARASI KALKINMA FARKLILIKLARINA DAİR VARSAYIMLAR.....	22
2.6 EĞİTİMİN BÜYÜMEYE, BEŞERİ SERMEYEYE VE KALKINMAYA ETKİSİ.....	23
2.6.1 Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi	23
2.6.2. Eğitimin Beşeri Sermayeye Etkisi	28
2.6.3 Eğitimin Kalkınmaya Etkisi	29
BÖLÜM 3: EĞİTİMİN KALKINMAYA ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ... ..	34
3.1. EĞİTİMİN KALKINMAYA ETKİSİNE DAİR AMPİRİK LİTERATÜR.....	34
3.2.YÖNTEM	41
3.2.1.Panel Veri Analizi	41
3.2.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri.....	43
3.2.3. Panel Birim Kök Testi	44
3.2.4 Panel Eşbütünleşme Testi.....	45

3.2.5 Uzun Dönem Homojenliğin Testi (Hausman Testi).....	48
3.2.6 Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi	48
3.3. VERİ SETİ	49
3.4. MODEL	50
3.5 PANEL REGRESYON ANALİZİ BULGULAR	51
SONUÇ.....	59
KAYNAKLAR.....	62
ÖZGEÇMİŞ.....	72

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	51
Tablo 3.3 Pesaran Cıps Birim Kök Testi Sonuçları.....	52
Tablo 3.4 Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	53
Tablo 3.5 Uzun Dönem Homojenliğinin Testi	53
Tablo 3.6 Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Uzun Dönem Parametreleri.....	54
Tablo 3.7 Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Kısa Dönem İlişkiler	54

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ARDL	Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeli Model
ADF	Genişletilmiş Dickey –Fuller
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR-GE	Araştırma Ve Geliştirme
CADF	Kesitsel Olarak Artırılmış Dickey Fuller
CD	Kesitsel Bağımlılık
CDLM	Kesitsel Bağımlılık Langrange Çarpanı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ILO	Uluslar Arası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslar Arası Para Fonu
LM	Lagrange Çarpanı
LM_{adj}	Düzeltilmiş Enine Bağımlılık Lagrange Çarpanı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MG	Ortalama Grup Tahmincisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
OECD	Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WDI	Dünya Kalkınma Göstergeleri
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WB	Dünya Bankası
YÖK	Yüksek Öğrenim Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim Ve Kültür Örgütü
PMG	Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi

GİRİŞ

Kalkınma, ulusların ekonomik ve toplumsal olarak refah seviyelerinin artması anlamına gelir. Kalkınma iktisadı, bu ekonomik ve toplumsal refah seviyesinin nasıl artırılması gerektiği konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Yapılan araştırmalarda ulusların kalkınmalarını sağlayacak araçlarda fiziksel sermayenin yanı sıra beşeri sermayenin de önemli olduğu gözlemlenmiştir.

Beşeri sermaye konusu, iktisat literatürüne 1960'lardan sonra önemini artırarak girmiştir. Beşeri sermaye eğitim yoluyla insanların elde ettikleri bilgi ve becerilerini veya diğer etkinlikler aracılığıyla kendilerine yatırım yapmaları ve böylece gelirlerini artırmalarını içermektedir. Beşeri sermaye bireyin gelirinde artışa sebep olmakta dolayısıyla da ülkenin milli gelirini artırmakta ve ekonomik refahın gelişmesinde rol oynamaktadır. Beşeri sermayenin eğitilmesi ve geliştirilmesi kalkınmanın temel taşı olmuştur. Beşeri sermayeyi eğitim sistemleri ile geliştireceklerini anlayan uluslar, eğitime bütçelerinden daha fazla kaynak ayırmaya başlamışlardır.

Az gelişmiş ülkelere 2. Dünya Savaşı sonrası, uluslararası örgütler tarafından geliştirilen, kalkınma teorileri önerilmiştir. 27 Mayıs Askeri Darbe sonrası Türkiye'de içinde bulunduğu ekonomik bunalımlardan sıyrılmak için bu kalkınma teorilerine uygun olarak planlama yapılmıştır. İlk adım olarak 30 Eylül 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatını kurulmuştur. 1963 yılında birinci ve 5 yıllık kalkınma planı uygulanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, eğitim ve kalkınma arasındaki ilişkiyi göstermektir. Bunun için Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin 2006-2015 yıllık verilerini kullanarak eğitim göstergeleri ve iktisadi kalkınma arasında ilişki panel veri yöntemi ile test edilmektedir. Çalışmada ülkelerin temel eğitim alan işgücü, ileri eğitim alan işgücü ve eğitim harcamalarının GSYİH büyüme oranı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda temel eğitim alan işgücü ve eğitim harcamalarının GSYİH üzerinde uzun dönemde pozitif etkisi varken ileri eğitim alan işgücünün GSYİH üzerindeki etkisi negatif ve anlamsız olduğu saptanmıştır.

Bu çalışmadaki amaç, kalkınmayla eğitim arasındaki ilişkiyi seçili ülkeler üzerinden incelemek ve kalkınmada eğitimin yerini vurgulamaktır. Çalışmadaki diğer bir amaç ise eğitim ile kalkınma ilişkisini konu edinen teorileri değerlendirmek ve bu alan için yapılan analizlerin incelenmesidir.

Çalışmanın birinci bölümünde, eğitimin önem ve amaçları, iktisatçılara göre eğitimin tanımları, eğitimin özellikleri ve gerekliliği, sosyal ve ekonomik etkileri anlatılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, kalkınma kavramı, kalkınma kavramının zaman içinde değişimi, ülkeler arası kalkınma farklılıklarının nedenleri, eğitimin ekonomiye, beşeri sermayeye ve kalkınmaya etkisi üzerine durulacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ise, bu alan ile ilgili literatür de bulunan ampirik çalışmalardan bahsedilerek, konu ile ilgili karşılaştırmalı analiz yapılacaktır.

Çalışmanın sonuç bölümünde eğitim ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki yapılan analiz doğrultusunda değerlendirilecektir.

Araştırmanın Amacı:

Eğitimin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisini seçili ülkelerin verileriyle panel veri yardımıyla karşılaştırarak uzun dönem ve kısa dönem ilişkilerini incelemektir.

Araştırmanın Önemi:

Eğitim, doğumdan ölüme kadar bireyin kendisini belirli amaçlar doğrultusunda toplumun istediği niteliklerin kazandırılmasıdır. Eğitimi sadece okuryazarlık dar kavramı üzerinden değerlendirmemeliyiz. Bireyin eğitilmesini iktisatçılar yatırım amaçlı değerlendirmişlerdir. Eğitim işgücünün niteliğini etkileyerek beşeri sermayenin kaynağını oluşturmaktadır. Bireyler almış oldukları eğitim ile teknolojinin gelişmesine hizmet etmektedir. Hızla gelişen teknolojik gelişmeler ekonomik büyüme üzerinde etkilidir. Eğitimli insan beşeri sermayeyi artırarak üretim faktörünü pozitif yönde etkilemiştir. Bireyin gelirindeki artış sadece ekonomik kalkınmayı etkilemez aynı zamanda sosyal kalkınmayı insani gelişmeye yaptığı katkılar ve sosyal refaha ve hayata kattıklarıyla pozitif yönde etkiler. Beşeri sermayenin almış olduğu eğitim sayesinde nitelikli işgücü oluşturulur. Oluşan bu nitelikli işgücü, kalkınmanın temel kaynağıdır. Kalkınmanın sağlanabilmesi için eğitim kurumlarının düzenli olarak nitelikli işgücü yetiştirmesi gerekmektedir

Eğitimin gelişmişlik seviyesine etkisi iktisat tarihi boyunca ele alınmıştır. Beşeri sermayenin önemi ise 1960'larda teknolojik gelişmelerin etkisiyle artmıştır. Gelişmiş ülkeler politikalarında eğitime önem vermişlerdir. Eğitime verilen önem ile beşeri

sermaye güçlendirilmiş işsizlik azaltılmış, milli gelirde artış olmuş gelir dağılımı daha dengeli hal almıştır.

Araştırmanın Yöntemi:

Çalışmada eğitim göstergeleri ve iktisadi kalkınma arasındaki ilişki panel veri analizi kullanılarak test edilecektir.

Çalışmada son olarak yapılan analizin sonuçları, genel bir değerlendirme yapılarak, analiz sonuçlarının yorumlanmasıyla son bulacaktır.

BÖLÜM 1: EĞİTİM

1.1. EĞİTİMİN ÖNEMİ VE AMAÇLARI

İnsanoğlu kazandığı deneyimleri kendinden sonra gelen bireylere aktararak eğitim sürecini tarihsel olarak başlatmıştır. Eğitim hakkında, düşünürler farklı tanımlamalar yapmıştır. Bu tanımlamaların hepsi eğitime farklı açılardan bakma şeklidir. Eğitim, ahlaki davranış kazanma aracı, bireyin zihnini disipline etmesi, aklın doğru kullanılması, doğuştan insanda bulunmayan ve yetişkinler tarafından kazandırılan her şey olarak tanımlanmaktadır.

Eğitim, bireyi zihinsel, bedensel ve toplumsal anlamda geliştirerek kendisine ve çevresine yararlı bir birey haline getirmeyi amaçlar (Taş ve Yenilmez,2009a:158). Eğitim, ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmayı hızlandıran en önemli faktördür (Öztürk,2005a:28). Eğitim, kendisine ve ülkesine fayda sağlayabilecek bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Eğitim, kişilere bilgi verip o bilgileri kullanıp üretmelerini bekler. Bu bilginin gelişmesine sebep olur. Bunun sonucu olarak eğitim, ekonomiyi etkileyerek gelir ve refah seviyesinde artışa neden olur. Eğitim bir çeşit geleceğe yatırımdır. Eğitimin asıl amacı ekonomiye kaynak sağlamak olmasa bile dolaylı olarak ekonomiyi etkilemektedir.

Çağlar boyunca insanı eğitmek en önemli amaç olmuştur. İnsanı eğitmek zamanla karmaşık bir hal almıştır ve etkileri daha yoğun bir biçimde gözükmektedir. İnsanlar yeteri kadar iyi eğitilmediği sürece hayal edilen yaşam standartlarına ulaşması söz konusu değildir. İnsanoğlu sabit bir akışta hayatını idame ettirmez. Devletleri yönetirken ya da yatırım yaparken, iş kurarken, yuva kurarken, icat bulduğunda ya da keşif yaptığında hayatın her alanında aktif rol oynar. Kimi zaman problem çıkarırken kimi zamanda o problemleri çözmek için uğraşır. İnsanın eğitilmesi bu noktada çok önemlidir. Çünkü insanı tutarlı davranışlarla, yani problem çözücü bilgi ve becerilerle donatmak zorundayız bu da eğitimle olabilir(Sönmez'den aktaran Çakmak,2008a:34). Uluslar ekonomik ve sosyal açıdan güçlü toplumlar oluşturmayı hedeflerler. Bu yüzden insanın sahip olduğu ve ortaya çıkmamış yeteneklerini bulup onları geliştirmek isterler. İnsanoğlu beşeri sermaye dediğimiz bilgiyi üretip kullanarak yatırımları geliştirir.

Ülkeler değişen toplumsal ihtiyaçları karşılayabilmek için üretimlerini artırma hedefi güderler. Bu artışı sağlamak için temel koşul üretimde kullanılan üretim

faktörlerinin toplam miktarının artırılmasıdır. Üretim faktörlerini artırmak için sadece fiziksel sermayenin yeterli olmadığı yapılan çalışmalarda bunun beşeri sermaye ile desteklendiği görülmüştür. Beşeri sermayeyi de eğitim sistemi ile geliştirebilecekleri, işgücünün beceri ve üretkenlik kapasitesini artırarak ulusların gelirlerinde büyümeye pozitif yönde katkı yaptığı gözlemlenmiştir. İnsan sermayesine yapılan her yatırım emeğin niteliğinde bir artışa sebep olur. Bu da üretim kapasitesini artırır.

Eğitimin iktisadi kalkınma üzerinde bazı işlevleri vardır.(Öztürk, 2005b:35-41)

- Gelir ve refah seviyesinde artmasında
- İstihdamın artmasında
- Teknolojinin gelişmesinde
- Üretim ve verimlilik artışında
- Düşük doğurganlık ve bebek ölümü üzerinde
- Demokratikleşme
- Suç işleme oranlarında azalmasında

Bireyin davranışlarında tecrübeleri doğrultusunda arzu edilen değişmeyi meydana getirme sürecine eğitim denir.(Ertürk,1975:12). Diğer bir tanıma göre eğitim, kelime anlamıyla çoğu zaman kişinin içinde bulunduğu topluma uymasını, toplumdaki diğer bireylere benzer ve topluma faydalı bir bireyin hazırlanması anlamına gelir (Hesapçıoğlu,1992:17). En geniş anlamda eğitim; toplumdaki çocuklardan yetişkinlere kadar her bireye kazandırılacak zihinsel ve bedensel yetenek edinmeleridir. Önceden hedeflenmiş amaçlar doğrultusunda, insan davranışlarında planlanmış faaliyetler sistemidir (Oğuzhan,1974:6).

Eğitimin temel hedefi öğrenmedir. Bireyin davranışlarında sürekli bir değişim olduğu zaman onun yeni davranışı öğrendiği kabul edilir (Tedimen,1972:33).

Tüm toplumlarda eğitimin amacı, genç nesillere bir kültür birikimi aktarmak, gençlerin davranışını yetişkinlerin hayat şekli biçiminde düzenleyerek onları gelecekteki toplumsal rollerine hazırlamaktır.

Eğitimin hiyerarşik olmak üzere amaçları vardır; (Hoşgörür,Gezgin,2005:2 Ve Taş 2007a:4)

Yakın Amaçlar: Fikri ve vicdanı hür ve bilimsel düşünebilme yeteneğine sahip disiplinli, geleceği tahmin yeteneği yüksek, çalışkan, kültürel mirasına sahip çıkan ve dünyada yaşanan her türlü gelişmeyi takip eden kendine güvenen, kendisine ve ülkesine fayda sağlayacak olan gelişmelere kolayca uyum sağlayabilen bireyler yetiştirmektir.

Uzak Amaçlar: Gelir seviyesini artışa sebep olması, ekonomik büyüme ve refah sahibi kuvvetli bir devlet olmaktır.

Genel Amaçlar: Toplumun eğitim felsefesini toplumun siyasal ve sosyal ideallerinin eğitim alanına yansıtılmasıdır

Eğitimin amacı toplumlara sadece maddi fırsatlar yaratmak değildir. İnsan davranışlarını geliştirdiği için dolaylı olarak topluma büyük fayda sağlar. Eğitim insanını düşünce ufkunu genişletir, kendini disipline etmesini sağlar, yeni iş olanakları açar ve karar verebilme becerisini geliştirir. Toplum bunların sonucuna bağlı olarak, eski koşullarına göre daha gelişmiş olur.

Ayrıca, eğitim şu ana kazançları da sağlar (Tekir, 1997: 316):

- Eğitim emeğin verimliliğini ve çalışma kapasitesini doğrudan etkileyerek geliştirir.
- Sermayenin verimliliğini teknolojik gelişme sağlayarak dolaylı olarak etkiler.
- İş fırsatlarında istikrar ve düzen için iyi bir eğitim gerekir.
- İş koşullarındaki değişime uyum sağlayabilme yeteneği sosyal konum ile saygınlığın kazanımını sağlar.

Eğitimin ekonomik ve sosyal dönüşümdeki stratejik önemi bireyler, firmalar ve ülkeler için en önemli yatırım malı konumuna eğitimi getirmiştir. Eğitimin niteliksel ve niceliksel olarak iyileştirilmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması eğitim politikalarını belirleyenlerin gündemine yerleşmiştir (Saygılı vd., 2005a: 125).

1. 2. İKTİSATÇILARA GÖRE EĞİTİM

İktisat tarihinden bu yana iktisatçılar, iktisadi gelişmenin unsurlarını araştırmışlardır. Bu araştırmalarda hiç kuşkusuz eğitim en önemli yeri almaktadır. İktisat tarihinde iktisatçılar, yeteri kadar sistematik ve ayrıntılı olarak eğitim üzerindeki düşünceleri araştırmaları bile günümüz iktisatçılar bu konuyu göz ardı edemez

durumdadır. İktisadi düşünce tarihinde de iktisatçılar eğitimin iktisadi gelişmedeki önemini hep vurgulamıştır. Özellikle 1959 yılında Sputnik uzaya atılması ile başlayan teknolojik gelişmelerin artmasıyla gelişmiş ülkeler iktisadi gelişmenin yüksek gelir seviyelerindeki artış ile değil eğitimle geliştirilmiş iş gücü ve eğitime ayrılan kaynaklara bağlı olduğunu fark etmişlerdir. Maddi yatırımlar, az gelişmiş ülkelerin kalkınması için sadece mali imkân sağlar bu kalkınma için yeterli değildir aynı zamanda yeterince vasıflı insan yetiştirilmiş olması da gerekir (Bos, 1966 :65).

Merkantilistler iktisadi gelişmeyle eğitim arasında yakın bir ilişki olduğunu belirleyen ilk ekoldür. Sanayi ve ticaretin artması iktisadi gelişmede bireylerin sahip olduğu bilgi ve becerilerle desteklendiği buna bağlı olarak eğitime büyük önem verilmesine neden olmuştur. Ulusal gelirdeki artışın unsuru olarak beşeri sermayeyi gören merkantilistler eğitime önem vermişlerdir (Deyon,1969:1-20; Brasseul,1997:150 aktaran Öztürk,2005c;).

M. Postletway 18.yüzyılın en önemli iktisatçılarından. Ekonomik kalkınmada eğitimin en önemli unsur olduğunu belirtmiştir. Bir ulusun güçlü ve zengin olmasının bireylerin yaşam standartlarının artmasına ve çiftçinin, tüccarın, sanayicinin iyi bir eğitim görmüş olmasıyla yakından ilişkili olduğunu belirtmiştir. İktisat biliminin kurucularından Adam Smith, Milletlerin Zenginliği adlı eserinde eğitimi geliştirmek isteyen reformcu, eğitimin amaçlarını tartışmakla ilgilenen bir ahlakçı ve bir öğretmen olarak işlemiştir(Öztürk,2005d:29).

R. Malthus eğitim üzerinde duran bir diğer klasik iktisatçıdır. Onu diğerlerinden ayıran beşeri sermayenin yaratılması yönüyle değil insanın daha iyi yaşaması yönüyle ilgilenmesidir. Ulusal gelire eğitim nüfus kontrolünü sağlayarak ve işgücüne katılan kişi sayısını azaltarak katkı sağlamaktadır. Malthus yoksullara yapılacak destekten daha çok onları eğiterek nüfus artışını önlemeyi hedeflemiş toplum içindeki huzursuzluğu bu şekilde azalacağını ve iktisadi gelişmeye katkı sağlanacağını savunmuştur (Öztürk,2005e:29)

D. Ricordo'da Malthus gibi iktisadi gelişmenin nüfus azalması ve sermaye miktarının artmasına bağlı olduğunu savunmuş eğitim kanalıyla nüfus artışının sınırlandırılacağını vurgulamıştır(Serin,1972a:10).

Ricorda kendinden sonraki iktisatçıları da etkilemiştir. Marx'ı, azalan kar oranı ön kabulüyle, marjinalistleri de marjinal verim analiziyle etkilemiştir(Tezel,1997:161).

Eğitimli insanların artmasıyla nüfus artış hızını düşmesi fikrini savunan Senior, klasik iktisatçılardan eğitime en önem veren iktisatçıdır. Eğitimli insanların artması ile nüfus artış oranı arasında ters ilişki vardır. Toplum ne kadar eğitilirse o kadar cehalet ve yoksulluktan uzaklaşarak kendi nüfus artışlarını sağlar. Eğitimli insanlar çocuklarına daha iyi bir hayat bırakma arzusunda olurlar. Bu da eğitimle paralellik gösterir (Serin, 1972b:10-11)

J.S Mill de kamu yararı için herkesin eğitim görmesi gerektiğini üstün zekâlıların kendileri için hazırlanan daha özel bir eğitimden geçmesi gerektiğini vurgulamış diğer klasik iktisatçılar gibi eğitim ile nüfus artış hızının yavaşlayacağını belirtmiştir(Öztürk,2005f:29).

A. Marshall eğitimi ulusal bir yatırım olarak değerlendirmiş ve insanı eğitmenin en önemli sermaye olduğunu vurgulamıştır. Bazı ailelerin geleceğe ayak uyduramadığını ve ebeveynlerin kendi mesleklerini çocuklara öğreterek var olacak işgücü çeşitliliğinin kesintiye uğrayacağını savunmuştur. (Öztürk, 2005g:29)

1.3. EĞİTİMİN ÖZELLİKLERİ

İnsan ve toplum bakımından eğitim yatırımlarının çeşitli etkileri söz konusudur. Bu bilgi ışığında bireyler açısından eğitim yatırımları mikro ekonomik açıdan şu özelliklere sahiptir (Serin,1972c:17-20):

- Eğitim insan hayatı boyunca sürer, bu yüzden eğitim yatırımları bölünmezdir.
- İnsan yaşamı boyunca eğitim yatırımları farklılaştırılabilir.
- Eğitim yatırımları sürekli yatırımlardır.
- Her alınan eğitimde bireyler daha fazla gelir elde etme şansına sahiptir, bu yüzden eğitim hayatı boyunca elde edilen gelir farklılıklarını arz eder.

Eğitim yatırımlarında artan verimler yasası geçerlidir. Önceden düşünülmeyen yenilikler değişik alanlara sağlanan eğitim ve araştırma yatırımları sayesinde ortaya çıkmaktadır. (Han ve Kaya, 2006a:115).

Eğitim üretim faktörü ve tüketim malıdır. Pratik olarak kullanıldığından bağımsız bir biçimde istenmesi ve talep edilmesi tüketim malı olma özelliğinden insanoğlunun yaratıcı beceri ve davranış biçimini ortaya çıkarması da üretim faktörü olma özelliğindedir. Bu sebeple az gelişmiş ülkeler işgücü niteliğini artırmak ve

verimliliğini yükseltmek için eğitim ve öğretim çeşitlerine daha fazla önem vermektedir. (Han ve Kaya, 2006b: 119).

Eğitimin bir maliyeti vardır bu da dolaylı ve dolaysız maliyet diye ikiye ayrılır. Eğitimin dolaylı maliyeti, birçok faaliyette ortak olarak kullanılan ne kadar harcadığı doğrudan hesaplanamayan, kaynakların maliyetidir. Dolaysız maliyet ise doğrudan parasal maliyet olarak hesaplanabilir. Devletin ve kişilerin eğitim hizmetine doğrudan yaptıkları harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Eğitimin dolaysız maliyeti de ikiye ayrılır; toplam maliyet ve ortalama maliyet. Toplam maliyet, eğitimin sağlanabilmesi ve devamı için gereken tüm girdilerin toplam maliyetini; ortalama maliyet ise öğrenci başına düşen maliyeti ifade etmektedir.

Eğitim harcamaları kısa dönemde bir getiri olmadığı için tüketim uzun dönemde kişisel gelişim ve ulusal gelir etkisi sayesinde yatırım unsurudur (Savaş,1986:257). Eğitim yatırımları sağlıklı beslenme gibi diğer beşeri sermaye yatırımlarının ikamesi değil tamamlayıcı yatırımlardır. Çünkü eğitim yatırımları birçok yeniliğin ortaya çıkmasına sebep olur.

1.4. EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ

Ülkeler, ekonomik ve siyasi yönden önemli ilerlemelere, bilim ve teknolojinin üretimi, bilimsel bilginin dolaşımı, yaratıcı potansiyeli yüksek bireylerin yetiştirilmesiyle ulaşabileceği sonucuna varmıştır. Başta eğitim alanında olmak üzere, hızlanan bu değişim, ülkeler arasında sürekli yenileşme ve gelişme eğilimi, daha fazla bilgi, daha yeni teknoloji amacına yönelik sınırsız bir rekabeti de hızlandırmıştır. Hızla geçen zamanın yanı sıra yeni oluşumlar, teknolojik atılımlar, eğitim sistemlerini de etkilemiştir Eğitim; bağımsız bir toplum ve ulusu oluşturacak, bireysel moral düzeyi yüksek, sağlıklı bireylerin yetiştirilmesiyle hem bireysel hem de evrensel bir kültüre sahip, zengin bir toplumu yetiştirmeyi amaçlamıştır. Eğitimdeki tüm yenileşme ve gelişme girişimleri, toplumun her kesiminin ilgi alanına girmektedir. Eğitim, toplumda değişmelerden sorumlu olması nedeniyle değişime diğer sistemlerden önce uyum sağlamak durumundadır. Bir ülkenin refah ve mutluluğu; o ülke insanların nitelikli ve sürekli bir eğitim almaları ve bununla kazandıkları bilgi, beceri ve ekonomik büyümeye yapacakları katma değere bağlıdır. Bunun için, sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli itici gücü ve verimlilik artışının en önemli unsuru, toplumun eğitim düzeyidir .

Beşeri sermaye geliştirmek için insana yapılan yatırım, ekonominin canlanmasına, gelişen teknolojiyle birlikte ekonomik faaliyetler artmasına sebep olur. Beşeri sermaye, iyi eğitilmiş yenilikçi ve girişimci birey yetiştirmesiyle her ne kadar kalkınmanın sosyal boyutuna katkı yapsa da toplumdaki ekonomi dinamiklerini etkileyerek üretim sürecinin girdisi olarak da iktisadi kalkınmaya destek olmaktadır.(Özgür,2005a,Taş ve Yenilmez,2009b)

Büyük kentlerde yaşayan bireylerin yanı sıra kırsal kentlerde yaşayan bireylerinde eğitime büyük önem verilmektedir. Çünkü eğitim ile toplumun dezavantajlı olarak adlandırılan gruplarının sayısını azaltılacağı varsayılmaktadır. Eğitim düzeyinin artmasıyla verimliliğinde artacağına inanan toplumlar, bireylerin aldığı eğitim düzeyinde toplumlara fayda sağlayacağını varsaymışlardır (Kodrzycki, 2002, 2). Araştırmalar bireye verilen eğitim ile kalkınmanın unsurları arasında olan ekonomik büyüme siyasal ve toplumsal gelişme arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır (Ereş, 2005a).

Eğitim kurumları beşeri sermayenin kaynağı olarak, nitelikli işgücü yetiştirerek iktisadi kalkınmanın anahtarı görevini üstlenmektedir. Diğer taraftan eğitim, sosyal kalkınmayı da bireyi geliştirerek etkiler. Birey toplumun sosyal refah ve hayatına yapmış olduğu katkılarla yaşam kalitesini yükselterek toplumu olumlu etkilemektedir.(Günkör, 2017:14)

Eğitimin yararlarını Cohn ve Geske (1990) şöyle sıralamıştır. (aktaran Gümüş ve Şişman, 2014:34)

- İyi bir eğitim insanın akli melekelerini harekete geçirir.
- İnsanların daha zeki olmasını sağlar.
- Üretim için bireyi hazır hale getirir.
- Bireyin işinde daha güvenilir olmasını sağlar
- Birey ve toplumun yaşam kalitesi yükselir.
- Sosyal hareketlilik artar.
- Gizli yeteneklerin ortaya çıkmasını sağlar
- Servetin artma potansiyelini oluşturur.

Ülkelerin gelişmesindeki en önemli kaynağın eğitim yoluyla olduğu görülmüştür. Eğitim sistemini toplumsal ihtiyaçlardan ayıramayız. Eğitime yapılan harcamalar günümüzde yatırım olarak nitelendirilmektedir. Tüm ülkeler arasında

iktisadi kalkınma için gerekli olanın eğitim düzeyinin geliştirilmesi ve niteliğinin artırılması olduğu benimsenmiştir (Taş,2007b:2).

Eğitimin bu kadar önemli olduğu kalkınma yarışında, eğitimi sabit tutamayız. Eğitim sürekli olarak çağın ihtiyaçlarına göre revize edilmelidir. Gelişen teknoloji ile birlikte üretim tarzında meydana gelen tarz ve metot farklılıklarına uygun olarak eğitim sistemleri yenilenmelidir.

1.5. EĞİTİMİN SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ

Eğitimin iki yönü vardır; sosyal ve ekonomik. Ekonomik açıdan; beşeri sermayesi sağlam, eğitilmiş bireylere sahip ülkeler, eğitim seviyesi düşük ülkelere göre daha güçlü olurlar. Sosyal açıdan ise eğitilmiş bireylere sahip ülkeler gelir dağılımı bakımından daha adaletli, yoksul kişi sayısı oranı daha az, sosyal uyum problemleri daha düşük olur (Saygılı vd.,2005b:125). Bir toplumun sahip olduğu insan kaynağı ekonomik gelişmeye ve sosyal iyileşmeye katkı sağlar. Bu katkıda bireyin aldığı eğitimin süresi ve niteliği önemlidir. Eğitimin sosyal faydalarından evlilik kararı bireyin aldığı eğitim ile ailesi ve kendisinin sağlık durumu, meslek tercihi, suça eğilimi, vb. ile ilişkilendirmek mümkündür (Wolfe ve Haveman, 2002, 42).

Eğitimin sosyal faydaları üzerine yapılan araştırmalardan OECD- Avrupa Yatırım Bankasının yaptığı çalışmada, 22 OECD ülkesi ve Asya, Afrika ve Latin Amerika olmak üzere toplam yetmiş sekiz ülkeyi kapsayan çalışma sonucunda, eğitimin sosyal faydaları; gelirlerdeki artış, halk sağlığı, düşük doğurganlık oranı, demokratikleşme, yoksulluğun ve eşitsizliğin azalması, çevre bilincinin artması ve suç oranında düşme olarak belirlenmiştir (Türkmen, 2002a: 4).

Eğitim gelirden artış, suç oranlarında azalma, demokratikleşme ve yönetime katılma bireysel sağlığı koruma gibi hem birey hem toplum açısından birçok faydası vardır.(Prestan ve Green 2003:146)

Gelir artışı: Eğitim bireysel gelir seviyesini olumlu etkiler. Eğitim seviyesi daha fazla olan birey daha fazla kazanır. Bunun nedeni ise işgücü piyasasında, daha iyi eğitim almış bireyin katma değeri daha yüksek bir iş bulabilmesidir. (Türkmen,2002b:31) İnsan ihtiyaçları zorunlu, kültürel ve lüks ihtiyaçlar olarak sınıflandırılabilir. Toplumda yaşayan her birey hayatını ekonomik bir ortam içinde idame ettirir (Özkalp,1991:27). Bu ihtiyaçları giderebilmek için bireylerin belirli bir gelire ihtiyaçları vardır . Beslenme barınma gibi. İnsanın temel ihtiyaçlarını karşılarken

olsun, eğitim spor sinema gezi gibi kültürel ihtiyaçlarını karşılarken yada diğer lüks ihtiyaçlarında insanoğlunun belirli bir gelire sahip olması gerekir.

Bireylerin almış oldukları eğitimde bir çok faktör rol alır. Bunlardan biride ailelerin sahip olduğu sosyal statü ve almış oldukları eğitimidir.(Ereş,2005b). Bireyler almış oldukları eğitim doğrultusunda kendinden sonra gelen neslini de etkileyerek onların daha iyi bir eğitim almasını destekler. Bunun sonucu olarak gelecek nesillerin gelirlerinde de artış olur.

Yoksulluk ve eşitsizliğin azaltılması : Eğitim düzeyinin artması ile düşük gelirli grubuna ait bireyler, gelir düzeylerini yükselterek içinde buldukları yoksulluk ve eşitsizliği düzenlerler.(Ereş, 2005c). Bunun sonucunda toplumlar daha adil bir gelir dağılımına sahip olur.

Sağlık göstergelerindeki iyileşme: Devletlerin en önemli konularından biri sağlıklı vatandaşlara sahip olmasıdır. Eğitim oranlarındaki artış kadınların işgücüne katılmasıyla beraber doğum sayısında azalma olmuştur. Yine yüksek eğitim bireylerin sağlık konusunda bilinçlenmesine ortalama yaşam süresinin artmasına sebep olmuştur.

Demokratikleşme: Halkın kendi kendini yönetme biçimine demokrasi denir. Eğitimin demokratikleşmeye insan haklarına ve siyasi istikrara olumlu katkıları 15-20 yıl içerisinde hissedilebilmesi sebebiyle bu fayda siyasi karar vericiler dikkatinden kaçsa bile eğitim planlayıcıların göz önünde bulundurmaları gereken bir husustur.(Türkmen,2002c;57) Eğitim seviyesindeki artış ile oy kullanma arasında doğrusal yönde bir ilişki vardır. ABD’de yapılan araştırmaya göre lise eğitim seviyesinin altında oy kullanma oranı %23’tür ve bu kişiler reklamlara bakarak karar vermektedir.(Türkmen,2002d: 57)

Çevre bilincinin artması: Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin azaltılması çağımızın en önemli konularındandır. Bugün kalkınma tanımları yapılırken çevre faktörü önemli bir yer almaktadır. Eğitim düzeyi ve niteliği bireylerin çevre ile olan ilişkisini düzenlemektedir.Eğitim çevre bilinci arasındaki ilişkiyi gösteren en önemli göstergelerden biri orman alanlarının azalma hızı ile olan ilişkidir.(Türkmen,2002e: 60)

Suç oranında düşme: Bireyleri suça iten en önemli sebep ekonomik nedenlerdir. Eğitimin gelir seviyesindeki artışa sebep olması ekonomik sıkıntı kaynaklı işlenen suçların azalmasına etki eder.(Türkmen,2002f: 61)

BÖLÜM 2: KALKINMA

2.1.KALKINMANIN DOĞUŞU

2. Dünya Savaşı sonrası sömürge devletlerin bağımsızlığını ilan etmesi ve değişen dünya düzeninde geri kalmış diye adlandırdığımız az gelişmiş ülkeler kendilerini ekonomik ve siyasi olarak güçlendirmek için kalkınma talepleri ortaya koymuşlardır.

Özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrası rekabetin öneminin anlaşılması ile tarih boyunca çok da dikkate alınmayan kalkınmaya verilen önem artmıştır. Gelişen teknoloji ve haberleşme ağıyla devletler kıt kaynakların yönetimi konusunda istemeseler de ortak hareket etmek durumunda kalmışlardır. Bu sebepten dolayı az gelişmiş ülkelerin kalkınması konusu önemini artırmıştır.

Uluslararası kuruluşlar da (IMF, WB, ILO v.b) kalkınma iktisadının gelişmesine katkı sağlamış yaptıkları çalışmalarla kalkınmanın akademik olmayan bir alanda gelişmesini sağlamışlardır.

İktisat bilimi içerisinde, uluslararası kuruluşlardaki bazen insancıl bazen ideolojik ilgi, akademik bir ilgiyle birleşerek, kalkınma iktisadının doğmasına sebep olmuştur.

İnsanlık var olduğundan beri daha iyi bir hayat yaşama arzusunda olmuştur. Bunun sonucu olarak toplumlar ellerindeki kıt kaynakları en iyi şekilde değerlendirmeye yönelmiştir. Ülkeler üretim kapasitelerinin nasıl artıracığının çözümünü ararken buna sadece ekonomik büyümenin fayda sağlamadığı, sosyal ve kültürel açıdan da desteklenmesi gerektiğini, ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması açısından önemli olduğunu belirtmişlerdir.

1950 ve 1960 'lı yıllarda ülkelerin ekonomik faaliyetleri ön planda tutulduğu ve büyümeye odaklanmış sistemler görülmüştür. 1970 yılına gelindiğinde ise kalkınma modeli dengeli kalkınma modeli ile ifade edilir olmuştur. Bu yıllarda yaşanan felaketler büyümenin dışında çevreyi korumanın kalkınmaya pozitif etki sağladığını göstermiştir. Bu durum kalkınmanın tanımını değiştirmiştir. Yeni bir kalkınma kavramı olan sürdürülebilir kalkınma tanımının doğmasına sebep olmuştur.(Kubar,2016a:66)

Günümüzde kalkınma içinde birçok kavramı barındıran bir anlayış olmuştur. Kalkınma; küreselleşmenin etkisiyle ortak çıkarların, sürdürülebilir şekilde devam etmesi, dünyayı bir bütün olarak değerlendiren tüm ülkelerin ortak sorumluluklar yüklediği bir anlayış olmuştur (Kubar,2016b:67)

2.2. KALKINMANIN TANIMI

Kalkınma tarihsel olarak, az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan beşeri sıkıntıların azaltılması, maddi refahı artırmaya yönelik olarak hareket edilmesidir. Dar anlamda kalkınma ekonomik gelişme sağlayabilmek için ekonominin bir bütün olarak düzenlenmesidir. Geniş anlamda ise sadece ekonomik gelişme değil toplumsal ve siyasal alanda da gelişme olarak tanımlanmaktadır (Tok, 2010: 2).

Ülkeler gelişmiş, gelişmekte ve azgelişmiş olarak kalkınma düzeylerine göre sınıflandırılmaktadır. Ülkelerin hangi göstergeler ile bu sınıflara ayrıldığı yanıtlanması gereken sorudur. Kişi başına düşen ulusal gelir önemli olmasına rağmen tek başına yeterli değildir. Sadece ekonomik yapıya dayanan göstergeler yanlış sonuçlar ortaya çıkarır. Az gelişmişlik olgusunun saptanmasıyla kalkınmanın hangi anlama geldiği anlaşılabilir (Tolunay ve Akyol, 2006a: 117).

Az gelişmişliğin bir sürü tanımı yapılmıştır. Azgelişmişlik; gelişmemişlik, geri kalmışlık, sanayileşmesini tamamlayamamış, tarımda insan gücü ile çalışan makineleşmeye geçememiş, okuma yazma oranı düşük, bilimsel ve sanatsal etkinliklere az kaynak ayırabilen ülke ya da bölgeleri ifade etmektedir. Kişi başına düşen milli gelir ile azgelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerle kalkınma düzeyleri hesaplanmaktadır. Dünya Bankası da bir gayri safi milli hâsılayı, ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleme de bir gösterge olarak almaktadır. Bu kolayca kaçan bir yaklaşımdır. Gelişmekte olan ülkelerin kendi içlerinde ve birbirileri arasındaki türdeş olmayan toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik farklılık görmezden gelinmektedir(Chan ve Costa, 2005:4).

Amerikalı iktisatçı H.W.Singer az gelişmişliği: ”görüldüğü zaman tanınması kolay, fakat tanımlanması güç olan bir zürafaya benzemektedir.” diye tanımlamıştır.(Han ve Kaya,2006c:6) Leibenstein az gelişmiş ülkelerin ortak özelliklerini şu şekilde sıralamıştır (aktaran Tolunay ve Akyol,2006b:117)

- Ekonomik Özellikler;
 - Tarım dışı sektörlerde istihdam olanaklarının kıtlığı,
 - Tarımsal üretim tekniklerinin ilkel olması,
 - Tarım sektöründe işsizliğin ve özellikle gizli işsizliğin varlığı,
 - Kişi başına gelirin çok düşük olması,
 - Kişi başına tasarruf ve kapital donanımının düşük olması,
 - Harcamalar içerisinde yiyecek giderlerinin büyük paya sahip olması,

- Dengesiz gelir dağılımının geçerli olması,
- Pazar ve kredi yapısının yetersiz olması,
- Demografik Ve Sosyal Özellikler;
- Yüksek doğum ve ölüm oranı,
- Yüksek nüfus artış oranı,
- Kırsal nüfusun aşırı kalabalıklığı
- Eğitim düzeyinin düşüklüğü,
- Toplumsal davranışlarda geleneklerin hâkim olması,
- Yetersiz beslenme, sağlık ve barınma koşullarının varlığı,
- Teknolojik Özellikler;
- Mevcut teknolojilerin ilkel olması,
- Faktör verimliliklerinin düşük olması,
- Haberleşme ve ulaşım araçlarının yetersizliğidir.

2.3. KALKINMA VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ FARK

Büyüme ve kalkınma birbirlerine yakın sıkı sıkıya bağlı kelimeler olsalar bile karıştırılmaması gerekir. Çoğu kez bu iki kavramın aynı anlama geldiği düşünülmektedir. Büyüme ve kalkınmanın teoride ve uygulamada farklı yeri ve önemi bulunmaktadır. Büyüme bir ülkedeki ekonominin üretim, yatırım, dış ticaret, gelir, istihdam, sermaye donanımı, servet, doğal kaynak düzeyi, gibi bütün sayısal değerlerinin artış göstermesidir. Bu sayısal değerler ekonominin genel yapısındaki gelişimi ifade eder. Kalkınma sadece üretimin ve kişi başına gelirin artırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo- kültürel yapının da değiştirilmesidir(Han ve Kaya,2006d;2). Kalkınma kısaca hem ekonomik hem de toplumsal yapının gelişimini ifade eder(Tolunay ve Akyol,2006;118). Büyüme kalkınmayı birbirlerini tamamlayan süreçlerdir. Her ekonomik büyüme ekonomik kalkınmayı kapsamayabilir ama her ekonomik kalkınma büyümeyi beraberinde getirmektedir(Işık, 2009; 853).

2.4.KALKINMA KAVRAMININ DEĞİŞİMİ

İktisatçılar ve politika yapımcılar 1950'lere kadar kalkınmayı ekonomik büyüme yaklaşımıyla aynı anlamda değerlendiriyorlardı. 1950'den sonra kalkınmayı sadece ekonomik büyüme ile açıklamanın yetersiz olduğu görüldü. Geleneksel kalkınma tanımlarından farklı olarak sosyal beşeri ve çevre açısından da toplumların gelişmesinin

önemi vurgulanmaya başladı. Böylelikle geleneksel ekonomik merkezli kalkınma tanımlarından çok boyutlu kalkınma kavramlarının ortaya çıkmaya başladı.

1951 BM “Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik Kalkınması İçin Önlemler” adlı raporda insan sermayesinden bahsedilmiş ve insan, sermaye birikimi için bir araç olarak görmüşlerdir. Ülkeler bu yıllarda ulusal gelirin hızla artmasının kalkınma için yeterli olduğu düşünmekteydiler. 1969 yılına gelindiğinde ILO raporuna göre gelişmekte olan ülkeler büyüme sürecinde başarılı dahi olsalar hızlı nüfus artışı işsizlik yoksulluk sağlık sorunları eğitimsizlik gibi sosyal sorunlarla karşı kaşıya kalmışlar ve bunları ekonomik büyüme ile düzeltememişlerdir. Rapora göre uzun vadede ekonomik büyüme ve istihdam beraber artırılmalı kısa dönemde ise bir tercih yapılması gerekirse bu istihdam yönünde olmalıdır.

1991 Dünya Kalkınma raporuna göre kalkınma, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi olarak tanımlanmıştır. Yoksul ülkelerde daha iyi bir yaşam koşulları için daha yüksek gelir olması gerektiği düşünülmüştür. Yaşam koşullarının iyileştirilmesi daha iyi bir eğitim, sağlık ve beslenme koşullarının iyileştirilmesi, yoksulluğun düşürülmesi bireysel özgürlük, daha çok eşitlik, zengin kültürel yaşam ve temiz çevredir. (Yılmaz, 2002a:50-55)

Geçmişten günümüze düzenli bir şekilde farklı kalkınma tanımları yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır;

2.4.1. Temel Gereksinimler Yaklaşım

Temel gereksinimler yaklaşımı, beslenme, eğitim, sağlık vb. insanın kaliteli bir şekilde yaşabilmesi gerekli temel ihtiyaçlarının giderilmesine öncelik veren çalışmadır.

Bu yaklaşımın kurucularından Seers 1979 “Kalkınmanın Anlamı” adlı eserinde, 1945 yılından itibaren kalkınma ekonomisindeki gelişmeleri insan potansiyelinin gerçekleştirilmesine hizmet etmediği, kalkınmanın merkezinin insan olması gerektiği insan potansiyelinin gerçekleştirilmesinin kalkınmanın ölçüsü olduğunu belirterek kalkınma kavramının içeriğini tartışmıştır. Seers’e göre kalkınmanın insani potansiyeli gerçekleştirilmesi için 3 temel unsur vardır (Han ve Kaya, 2006e:272).

- Fiziksel ihtiyaçların giderilmesi kapasitesi
- Çalışma arzusu ve kapasitesi olan herkese iş olanağı
- Kendi içinde bir değer olan eşitliğin sağlanması

Temel gereksinimler Dünya Bankası'na göre iki esas tarafından belirlenmektedir(Han ve Kaya,2006f,273)

- Kişinin fizyolojik yaşamına olanak veren beslenme, konut, giyim gibi gereksinimlerin asgari düzeyde karşılanması,
- Temel hizmetler denilen sağlık, eğitim ve ulaşım gibi gereksinimlerin asgari düzeyde karşılanması.

2.4.2. Büyümeyle Birlikte Yeniden Dağılım (Bölüşüm) Yaklaşım

1970'lerden sonra iktisadi kalkınma yeniden tanımlanmaya başlamıştır."Büyümeyle Birlikte Yeniden Dağılım" motto haline gelmiştir. Ekonomi büyürken eşitsizlik, yoksulluk ve işsizliği azaltmak yada ortadan kaldırmak ana hedef olmuştur(Todaro 1997:14).

İlk defa ILO tarafından ortaya atılan kalkınma yaklaşımı üretimdeki artışın gelirin yeniden dağılımına yönlendirilmesi felsefesine dayalıdır. Daha sonra 1974 yılında "Büyümenin Karlarının Yeniden Dağılımı" Hollis Chenery tarafından yazılan rapor ile bu görüş kamu tarafından da tartışılmaya başlanmıştır(Griffin 1989:168). Bu rapora göre artan büyüme hızı ile gelişmekte olan ülkelerde adaletsiz bir gelir dağılımı olmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler adaletsiz gelir dağılımına karşı önlem almalıdır.

2.4.3. Kalkınma Etiği

Denis Goulet, kalkınma etiği kavramının kurucusudur. Kalkınma kavramını ahlaksal açıdan tanımlamış kalkınmanın planlanması ve uygulanması sırasında sorulan etik sorulara cevap aramıştır(Crocker, 1991;458; Han ve Kaya,2006g:273). Goulet'e göre kalkınma faaliyetleri ve kalkınma kararlarının insanileşmesi kalkınma etiğinin görevidir.

Kalkınma, maddi anlamda zengin, daha modern ve teknolojik kurumlar, verimli bir yaşamı ifade eder. Kalkınma sosyal değişimin aracı ve amacı olmalıdır.

İktisadi kalkınma merkezli yaklaşımlar insanların sosyal kültürel farklılıklarını dikkate almamışlardır. Ülkelerin homojen bir yapıya sahip olduğu kabul etmişlerdir. Goulet'e göre ülkelerde farklı kültürler mevcuttur ve bunun korunması önemlidir.

Goulet 1971 yılında yapmış olduğu kalkınma kavramının tanımında üç bileşenden yararlanmıştır.

Eğer ülkeler temel gereksinimlerini karşılamıyorsa gelişmiş ülke olarak nitelendirilemez bu “yaşam gıdası” bileşenidir.

Eğer bir ülke bağımsız değilse diğer ülkeler tarafından sömürülüyorsa ve diğer ülkelerle eşit koşullarda ilişki kuracak güce ve etkiye sahip değilse gelişmiş ülke olduğu söylenemez bu “kendine güven” bileşenidir.

Eğer birey alternatifleri arasında tercih yapamıyor yaşamını sürdürmede kendi karar verip yönlendiremiyorsa gelişmiş ülkeden bahsedilemez bu ise “özgürlük” bileşenidir.

Kalkınma kavramı birçok etik soruyu beraberinde getirir. Yeni gelen teknolojik araçlarla tarımda yapılan reformlarla çalışanların işsiz kalması ya da yapılan bir turizm yatırımının bölgede yaşayan türlere zarar vermesi ama yatırımın gelirleri artırması buna örnek verilebilir. (Ingham,1993:187).

2.4.4. Kapasitelerin Genişletilmesi Olarak Kalkınma

Sen ekonomik kalkınmayı insanların kapasitelerindeki artış olarak tanımlar. Sende Marx’ın “koşulların ve şansın bireyler üzerindeki egemenliği, bireylerin şans ve koşullar üzerindeki egemenliği ile yer değiştirmelidir” anlayışını benimsemiştir.

Amartya Sen’nin kapasiteler yaklaşımı, insani kalkınmanın açıklanmasında en etkili yaklaşımlardanıdır. Ekonomik büyümenin yaşadığı sorunların nedeni ekonomik büyüme araçlarındaki yanlış kullanımlar değil, ekonomik büyümeyi kalkınma açısından bir araç olarak görülmemesinden kaynaklandığını savunmuştur. Yaklaşımını işlevsellik ve kapasite kavramları üzerine kurmuştur. Sen kapasiteyi, bireylerin başarılı olabilmek için alternatif seçenek yada faaliyetler arasında tercih yapabilme kabiliyeti olarak değerlendirmiştir. İşlevsellik ise yaşam konumları ile ilgidir. Yaşamdaki duruş ve yaptıklarına dair farklı parçalar sunmaktır(Yılmaz, 2002b:65).

Bireylerin yaşam standartlarını belirlemede kapasiteleri çok önemlidir. Aynı gelir düzeyinde olan bireyler aynı yeteneklere sahip olmayabilirler. İnsanın yaşam koşullarının iyi olabilmesi için kaderini belirleme ve ona yön verme şansına sahip olabilmesi gerekir.

Kapasiteler sadece iktisadi kalkınmayı değil aynı zamanda sosyal kalkınmaya da katkı sağlar. Bir kadının eğitiminin yükseltilmesi onun hayattaki kapasitesini artırırken aynı zamanda sosyal olarak cinsiyet eşitsizliğini ve doğurganlık oranının azalması gibi sosyal kalkınmaya katkıları da vardır. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın büyümesinde iki araç vardır .İnsanın sermaye birikimi ve kapasitesinin artırılmasıdır. Sermaye birikimi üretim imkanlarının insan aracılığı artırılması olarak tanımlanırken insan kapasitesinin artırılması ikamelerin daha iyi kullanımına ve değerlendirilmesine yol açan yaşama yön veren insan yeteneklerinin hedeflenmesi olarak tanımlanmaktadır(Sen,1997;1960).

2.4.5. İnsanın İyi Yaşam Kavramı

İyi yaşam kavramı yaşam kalitesinin artması olarak tanımlanabilir. İyi yaşam denildiğinde aklımıza sadece zenginlik gelmemelidir. İyi yaşam hem maddi olarak hem de sosyal psikolojik ve manevi olarak insanın duygu durumundaki pozitif hisleridir. Yoksulluk ve kötü yaşam koşulları birlikte ele alınırken iyi yaşam ve zenginlik arasındaki bağın aksine zayıf ve negatif olduğu gözlemlenmiştir(Chambers1997:1748).

Qizilbash iyi yaşam listesi oluşturmuştur;

- Beslenme, barınma ve güvenlik için asgari düzeyde sağlık hizmetleri
- Okuryazarlık fiziksel ve zihinsel kapasitesi olan asgari seviyede sosyal olanaklar
- Kendine güven
- Pozitif özgürlük ve özerklik
- Negatif özgürlük
- Yaşamdan zevk almak
- Bilgiye erişim
- Sosyal yaşama katılım ve diğerleri ile iyi ilişkiler
- Başarı

İyi yaşam yaklaşımı diğer yaklaşımlardan farklı olarak yoksul ve zenginlere ait oluşturulan bir değer kavramıdır. Diğer yaklaşımlar sadece yoksul ülkelerin içindeki mevcut durumdan sıyrılmaları için oluşmuşken iyi yaşam kavramı zengin ve yoksul ülkelere uygun olarak öngörülmüştür.(Yılmaz,2002c;69-72)

2.4.6. İnsani Özgürlükler Yaklaşım

Dasgup'ta tarafından ortaya atılan insan özgürlüğünün kalkınma kavramında olması gerektiği düşüncesi ile ortaya çıkmış olan yaklaşımdır. Ülkelere göre özgürlük kavramı farklılık gösterir her ülke inançlarına, gelenek göreneklerine göre farklı özgürlük anlayışına sahiptir. Bunun sonucu olarak bu yaklaşımın tanımlanmasında bu farklılıklar bazı güçlükler sebep olmaktadır. Ülkelerin fikir birliği sağladığı evrensel özgürlük kavramı mevcuttur. Bu kavrama göre bireyin insanca ve onurlu bir yaşam sürebilmesi, var olması, yaşamının devamını sağlayabilmesi ve geleceğini kendi isteklerine göre tasarlaması ve o hedefe yönlendirmesi özgürlüğüne sahip olmasıdır.

1991 İnsani Kalkınma Raporuna göre özgürlüklerin iki tarafı vardır. Negatif özgürlükler dediğimiz bizim sınırlarını çizdiğimiz ve kurumlar tarafından da korunarak güvence altına aldığımız özgürlüklerimizdir. İzinsiz mülkiyetimize girilememesi, gayri remi tutuklanamama. Pozitif özgürlük ise bir şeyler yapabilme özgürlüğüdür. İsteddiğimiz zaman sokakta yürümek, istediğimiz partiye üye olabilmek.

Charles Human 1985 yılında 88 ülkeyi kapsayan 40 tane insan hakları ve özgürlüklerini kapsayan gösterge kullanarak yapmış olduğu araştırmada insani kalkınma ve özgürlükler arasında önemli bir bağlantı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2.4.7. Kendine Güvene Dayalı Kalkınma

Geleneksel kalkınma kavramında uluslararası yardım ve müdahalelerle sermaye birikimi desteklenmeli ve ekonomik büyüme hızlı sağlanmalı anlayışı mevcut idi. Kendine güvene dayalı kalkınma kavramında bu anlayış yerini ülkenin sahip olduğu kaynakların en faydalı şekilde kullanılarak kalkınmanın sağlanması gerektiği anlayışı üzerinde durulmuştur. Mahatma Gandhi bu kaynakların kullanım şeklini pasif ve şiddet içermeyen bir yöntemle sosyal kaynakların harekete geçirilmesi ile sağlarken Çin'in yönetici Mao güce dayalı aktif bir yol izleyerek, Çin devrimini gerçekleştirdiği sırada yoksullukla mücadele, tam istihdam sağlık ve eğitim hizmetlerini sağlamaya çalışmıştır (Ercan,1995a:404).

Bu görüş Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü tarafından endojen kalkınma şeklinde adlandırılmış her ülke kalkınma yolunu kendi kaynaklarına ve geçmişine göre belirlemeli, kalkınma stratejilerine yön verebilmeli, sermayenin yerini istihdam kar maksimizasyonunun yerini gelir maksimizasyonu sermaye birikiminden çok yaşam kalitesinin yükseltilmesi amaçlanmalıdır.(Ercan,1995b,:405)

2.4.8. Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı

Kalkınma kavramı sosyal, beşeri ve çevre açısından ele alınmaya başlanmıştır. Toplumların gelişmesini sadece kişi başı milli gelir ile açıklanamamıştır. Böylelikle çok boyutlu bir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınmada çevre, doğal kaynak ve insan boyutları ele alınmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma, 1987 yılında yayınlanan Ortak Geleceğimiz Raporu'nda bugün ki kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılarken gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini, onları tehlikeye sokmamalarını ifade eder (Han ve Kaya,2006ğ;258). Son yıllarda önemini artıran sürdürülebilir kalkınma politikaları ekonomik olarak büyümenin yıkıcı etkilerinden ülkeleri korumaktadır. Kalkınmanın kısa vade etkilerinden uzun vadede ekolojik dengeyi bozmadan kalkınması amaçlanır.

Kalkınma stratejisinin amaçları;

- Büyümenin yeniden canlandırılması
- Büyümenin niteliğinin değiştirilmesi
- Gıda enerji su ve sağlık alanlarında toplumun temel ihtiyaçlarının sağlanması
- Sürdürülebilir bir nüfus artışının sağlanması
- Kaynak rezervinin korunması ve değerinin yükseltilmesi
- Teknolojinin yeniden yönlendirilmesi ve korunması
- Karar verme süreçlerinde çevre ve ekonominin birleştirilmesidir.

Çevresel etkilere ilgi gösterildiği sürece kaynakların daha etkin kullanımı ve gelir dağılımının dengelenmesi ekonominin büyümesine yol açar.

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında insan ihtiyaçları karşılanırken ekolojik dengenin zarar görmemesi hedeflenmiştir.

2.4.9. Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Kavramı

İnsani kalkınma kavramı gelirin yanında insan mutluluğu ve yaşam kalitesini, iyi bir eğitimi, sağlıklı ve uzun bir yaşamı içermektedir. Bununla birlikte bu kavram, insanın her alanda yaratıcılığını kullanmasına olanak sağlayan bir ortamı ve demokratik hak ve özgürlüklerini güvence altına almayı kapsamaktadır. (Han ve Kaya,2006h: 274)

Sürdürülebilir insani kalkınma kavramında tüketimlerimizi gelecek nesillere uzun vadede ekonomik borç bırakarak sağlamamalıyız. Eğitim sağlık yatırımlarımızı da aynı şekilde sonraki nesle sosyal borç bırakarak tamamlamamalıyız. Doğal kaynakları bilinçsiz adete sömürerek kullanmak gelecek kuşaklara ekolojik borç bırakmaktır. Bu borçlar ekonomik sosyal ve ekolojik bizim gelecek nesillerden aldığımız, ödünç

paradır.(UNDP:1994:18) Bizden önceki neslin bize sunduğu ahlaki yükümlülükler kadar bizimde bizden sonraki nesle karşı ahlaki sorumluluğumuz vardır.

2.5 ÜLKELERARASI KALKINMA FARKLILIKLARINA DAİR VARSAYIMLAR

Ülkelerin zenginliklerini açıklamada teknoloji ve üretimin yetersiz kalması üzerine farklı varsayımlar ortaya atılmıştır. Bunlar şans hipotezi, coğrafya hipotezi, kültür hipotezi, kurumlar hipotezi ve bilgisizlik hipotezidir (Kaya,2005:40-44)

Şans hipotezi: Ülkeler ekonomik olarak aynı potansiyele sahip olsalar bile belirsizlik ve heterojenlik nedeniyle yaptıkları tercih farklılıkları yada dışsal olarak gerçekleşen olaylar sel deprem vb. ekonomik gelişimlerinde büyük farklılıklara sebep olabilirler.

Coğrafya hipotezi: Ülkelerin iktisadi kalkınma performanslarının farklı olmasının bir diğer nedeni de bulunmuş oldukları coğrafi güç farklılıklarıdır. Ülkenin sahip olduğu jeopolitik önem, toprak verimliliği doğal kaynaklarının çokluğu, ulaşım ve iletişimin kolay olması, ikliminin tarımsal ürünler için elverişli olması gibi bir çok coğrafi avantaj iktisadi kalkınmada avantaj sağlar.

Kültür hipotezi: Bu yaklaşım inançları, değerleri, bireylerin ekonomik davranışlarını etkileyen tercihlerini kasteder. Kültür hipotezine göre toplumların mevcut kültürleri bireyler arasında işbirliği ve güveni etkiler, verimlilik artışında rol alır ve bireylerin meslek seçimi, piyasa yapısı, tasarruf oranı, fiziki ve beşeri sermaye biriktirme isteklerini etkiler.

Bilgisizlik hipotezi: Ülkeyi yöneten politika yapımcılarının ülkenin sahip olduğu kaynakları doğru alanlara yönlendirememesi ve kalkınmaya yönelik politika geliştirememesi, teknolojik gelişim, yapısal dönüşüm konularında başarılı olamaması ülkelerin iktisadi kalkınma farklılığında önemli bir yere sahiptir.

Kurumlar hipotezi: İktisadi kalkınmada farklılıklar ülkelerin kurumsal yapılarındaki farklılıklardan da kaynaklanır. Acemoğlu ve Robinson'a göre (2012) ekonomik ve politik kurumlar dışlayıcı ve kapsayıcı kurumlar olarak ikiye ayrılır eğer politik olarak seçkin kişiler toplumun kalan kısmının kaynaklara erişimini kısıtlıyorsa dışlayıcı kurumlardır. Seçkin kişiler toplumun kalan kısmının kaynaklara erişimini kısıtlamıyorsa kapsayıcı kurumlardır.

2.6 EĞİTİMİN BÜYÜMEYE, BEŞERİ SERMEYE VE KALKINMAYA ETKİSİ

2.6.1 Eğitimin Ekonomik Büyüme Etkisi

Bir ülkenin ürettiği mal ve hizmet miktarındaki artışa ekonomik büyüme denir. Ülkede yaşayan bireylerin yaşam standartlarını sürekli bir biçimde yükseltmenin tek yolu ekonomik büyümedir. Bu nedenle ülkelerin temel makro ekonomik hedeflerinden bir tanesi, hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmektir.(Ünsal, 2007:14-15)

Eğitimin ekonomik çözümlenelerde ele alınması, daha çok “İçsel Büyüme Teorisi” çerçevesinde olmaktadır. Bu teori ise temelde, eğitimin işgücünün verimliliğini arttırarak, kişisel gelir ve ulusal geliri artırmadaki rolü üzerinde durmaktadır (Baysal,2006,s.32).

1960’larda eğitim ekonomisi alanındaki yapılan çalışmalar, eğitimin bir üretim faktörü olduğu, milli gelirin artmasında; işgücünün beceri ile üretkenlik kapasitesini geliştirerek katkı sağladığı gözlenmiştir. İktisatçılar, eğitim ile verimlilik arasında bir bağ kurmuşlardır. Toplumdaki bireylerin aldıkları eğitim sayesinde içinde yaşadıkları topluma, ekonomik sosyal politik ve kültürel katkılar sağladığı saptanmıştır.

İnsanı eğitmek kavramı günümüzde daha karmaşık bir hal almıştır. Aynı zamanda bu kavramın etkisi toplumda daha yoğun hissedilmektedir. Arzu edilen bir yaşam oluşturabilmemiz için bireylerin iyi eğitilmiş, birey davranışları geçerli ve güvenilir bir biçimde desteklenmiş, bireyler problem çözücü bilgi ve becerilerle donatmış olmalıyız. Çünkü insanoğlu devlet yönetiminden, yol, baraj, yapı, fabrika kurmak, üretim yapmak gibi her türlü sürecin içindedir.

Eğitim ve Ekonomi arasındaki bağ şu şekilde özetlenebilir (Korkmaz’dan aktaran Çakmak,2008b;35)

- Eğitimin üretime katkısı, ekonominin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirir.
- Eğitimin maliyeti, eğitim hizmetinin yürütülmesi ve hizmetten yararlanmanın belirli bir maliyeti vardır.
- Eğitime yapılan harcamalar

- Eğitimin bireysel (mikro) ve toplumsal (makro) düzeyde gelir yaratma etkisi vardır.
- Eğitim arzının ekonomiyle ilişkisi mevcuttur.
- Eğitim talebinin ekonomiyle ilişkisi mevcuttur.
- Eğitimin verimlilik ile ilişkisi mevcuttur.
- Eğitim hizmetinin mal olma özelliği vardır.
- Eğitim-financeman açısından ilişki vardır.

1960'lerde yapılan çalışmayla eğitimin iktisadi büyümedeki artışın en önemli sebebinin işgücündeki eğitim seviyesinin artması olduğu gözlemlenmiştir. Çeşitli ülkeleri kapsayan araştırmalarda eğitimin iktisadi büyümeye pozitif yönde bir katkısı olduğu gözlemlenmiştir. Eğitimin her ülkenin ekonomik büyümesine katkı yaptığı oran farklılık göstermektedir. Örneğin; ABD'de %15, Arjantin'de%16, Belçika'da %14, İngiltere'de %7 ve Kanada'da ise %25'dir. Türkiye de ise bu oran sadece %4'dür. Eğitime yeterince maddi kaynak sağlayamadığı için ekonomik büyümede de %4 gibi düşük bir gelişmeyle karşı karşıya kalmıştır. 2000 yılında Türkiye'nin bütçesinden eğitime ayırdığı pay %5 iken 2006 yılında ise %9'a ulaşabilmiştir Eğitimin bütün kademelerinde fiziki alt yapı ve insan gücü eksikliği bu nedenle kapatılamamıştır. Eğitimin kalitesini bu da olumsuz etkilemektedir. Eğitimde kişi başına Japonya'da 950 dolar, Almanya'da 817 dolar, İtalya'da 523 dolar, Yunanistan'da 240 dolar harcanırken; bu oran Türkiye'de yaklaşık 90 dolardır.(Çakmak,2008c:34-35) Avrupa Birliğine üye ülkelerin eğitim göstergeleri ile Türkiye karşılaştırıldığında; Türkiye'nin AB ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Türkiye nüfusunun ortalama eğitim süresi, AB ortalaması olan 11,7 yıl altında kalmaktadır. Eğitime ayrılan bütçe ve öğrenci başına düşen harcamalar da AB ortalamasına ulaşamamıştır (Ereş,2005d). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerinde, eğitime milli kaynakların önemli bir bölümünün ayrıldığı bilinmektedir. Türkiye'de öğrenci başına yapılan harcamaları ABD hariç OECD ülkelerinde 6 kat daha azdır. Bu ülkelerde ortalama harcama 9.130 dolardır. (Çakmak ,2008d:34-35)

Eğitimin ekonomiye etkileri; değişim, istihdam, gelir, gelir dağılımı, kalkınma, teknoloji, ve yaşam kalitesi şeklinde özetlenebilir.

Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Kalkınma politikalarındaki temel farklılıkların nedeni eğitim bakış açısıdır. Kalkınma politikalarını eğitim politikalarından ayrı düşünemeyiz çünkü kalkınma politikalarında eğitim politikası bir strateji aracıdır (Seyidoğlu,1993a; 27). Eğitimsiz bir kalkınma politikası olamayacağını anlayan uluslar, eğitim sistemlerine yatırım yapmışlardır. Bu konu ilerleyen bölümde daha ayrıntılı anlatılacaktır.

Eğitimin Değişim Etkisi: Hızla gelişen teknolojik gelişmeler ve bunlara bağlı yenilikler karşısında gelişmekte olan ülkeler bu bilgi ve beceriye sahip işgücü geliştirmek durumundadır. Bu durum gelişmiş ülkeler içinde mevcut konumlarını korumak için önemlidir.

Hayat standartları bakımından geçmişten bugüne gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki makas giderek açılmaktadır. Dünyanın en zengin ülkesi ile en fakir ülkesi arasındaki ortalama gelir kıyaslandığında; 19.Yüzyılda dünyanın en zengin ülkesi ile en fakir ülkesi arasındaki fark 1/9 iken bu oran 20. yüzyılda ise 1/60 olmuştur.(Birdshall,1999;27)

Küreselleşmeyle birlikte, ülkeler arası etkileşim artmakta ve ekonomik olarak ülkeler birbirlerine bağımlı hale gelmektedirler. Kıt kaynaklara sahip olan ülkeler kendilerine ekonomik getirisi yüksek olan sektörlerle yatırım yapmalıdırlar. Kaynakların doğru şekilde kullanılması kalkınma hedeflerine ulaşmak için çok önemlidir. Kaynakları doğru şekilde kullanırken hem ekonomik hem sosyal faydayı birbirinden ayırmamak gerekir. (Durgun,2002a;38)

Eğitim kıt kaynakların doğru biçimde kullanılması noktasında çok önemlidir. Son zamanlarda değişen ve gelişen dünyada bilginin akışkanlığı nedeniyle evrensel bir kültür oluşmuştur. Bu evrensel kültürün etkisiyle eğitime verilen önem artmıştır. Bireyler eğitim seviyelerini yükselterek genç kuşaklarında eğitimini garanti altına alırlar. Özellikle eğitimli anne ve baba çocuğunun eğitimine daha fazla önem vererek toplumsal olarak bir değişime neden olur.(Durgun, 2002b: 38).

Eğitimin İstihdam Etkisi: Nitelikli işgücü çağımızda üzerinde durulması gereken en önemli konuların başında gelir. Hızla gelişen teknoloji ile birlikte kas gücü ile yapılan işler azalmış bilgiye dayalı yapılan işler artmıştır. Toplumların her gün gelişen ve artan iş çeşitliliğine ayak uydurabilmesi için kendini sürekli olarak

geliştirmesi gerekir. Örneğin teknolojinin gelişmesi ile artan robotlar insanlara yeni iş imkânları sunmaktadır. Yazılım mühendislikleri vb.

Eğitim, hem bilgiye yaptığı yatırımla yeni iş kollarının artmasına sağlarken hem de bu iş kollarında çalışmak için eğitilmiş insan gücüne olan ihtiyacı karşılayarak toplumların istihdamlarını olumlu yönde etkiler. Türkiye’de bireylerin eğitim düzeyi ile birlikte istihdam edilebilirliği de artma eğilimi göstermektedir. Eğitim düzeyi ortaöğretim altı olan genç yetişkinlerin %54’ü, ortaöğretim düzeyindekilerin %65’i ve yükseköğretim düzeyindekilerin yaklaşık %73’ü istihdam edilmektedir. (OECD,2019a;4)

Eğitimin Gelir Etkisi: Eğitim ve gelir birbirlerini pozitif yönde etkiler. Üniversite mezunu bireyin aldığı maaş lise mezunu bireyden daha fazladır. Eğitim seviyesi arttıkça kişisel gelir sosyal faydadan fazla artmaktadır. Gelişmiş bir ülkede insana yapılan yatırımlardan dolayı işgücünün verimliliği yüksek olduğu için sağladığı gelirden yüksektir. (Durgun,2002c;42-43) Fert başına ortalama gelirler incelendiğinde en düşük gelirin okuma yazma bilmeyenlerin en yüksek gelir ise yüksek okul fakülte mezunlarının olduğu izlenmiştir. (DPT,2001;37).

OECD genelinde bireylerin eğitim düzeyi arttıkça istihdam edilebilirliklerinin ve aylık kazançlarının da buna bağlı olarak iyileştiği görülmektedir. 25-64 yaş aralığındaki yetişkinlerin eğitim düzeyleri ile ilişkili olarak gelir durumları incelendiğinde, OECD ortalamasında üniversite düzeyinde eğitim almış yetişkinler ortaöğretim düzeyinde eğitim almış yetişkinlerden ortalama %57 daha fazla kazanç elde etmektedir. Ortaöğretim eğitimi almış yetişkinler ise ortaöğretim altı düzeyde eğitim almış yetişkinlerden %21 daha fazla aylık kazanç elde etmektedir. Türkiye’de ise yetişkinlerin eğitim düzeyleri arttıkça, aylık gelirleri OECD ortalamasına göre daha fazla artma eğilimi göstermektedir. Türkiye’de üniversite düzeyinde eğitim almış yetişkinler ortaöğretim düzeyinde eğitim almış yetişkinlerden ortalama %64 daha fazla kazanç elde etmektedir. Ortaöğretim eğitimi almış yetişkinler ise ortaöğretim altı düzeyde eğitim almış yetişkinlerden %27 daha fazla kazanç elde etmektedir (OECD,2019b;4)

Eğitimin Gelir Dağılımına Etkisi: Ülkelerin ana hedeflerinden biri gelir dağılımını eşit şekilde düzenlemektir. Eğitimin gelir dağılımını pozitif yönde etkilediğine dair çalışmalar yapılmıştır. Eğitim seviyesinin artması gelir dağılımındaki eşitsizliği azalmaktadır. Ülkeler eğitim hizmeti verirken bunu da eşit şekilde topluma

pay etmeleri gelir dağılımını etkileyen eğitimsel faktörlerdendir. Aynı şekilde gelir dağılımının eşitlenmesi de eğitimin her kesime eşit şekilde dağıtılması yönünde birbirini etkiler. Eğitimin eşit dağılamadığı yerlerde gelir dağılımında da adaletsizlik olur(Durgun,2002d;44).

Eğitimin Teknolojiye Etkisi; Dünyada 90'ların başından beri hızlı bir teknolojik gelişme ve haberleşme ağı içindedir. Ülkeler arası bu kadar zorlu rekabet koşullarında ülkeler, piyasa pazarında kendilerine pay almaya çalışmaktadır. Bu payın büyük olabilmesi için iyi yetiştirilmiş nitelikli insan gücü, kalitesi artırılmış ürünler, nitelikli mal ve hizmet üretebilmesi gerekir. Rekabet gücünü artırmak için ülkeler insan kaynaklarının eğitim yoluyla geliştirilmesi ve etkinliğinin artırılmasının gerekli olduğunu görmüşlerdir. (Bircan,1996;560)

Ar-ge (araştırma ve geliştirme) harcamalarının fazla olması ülkenin bilime ve teknolojik gelişmeye yaptığı yatırımdır.Ülkemizde GSMH içinde AR-GE harcamalarına ayrılan pay çok düşüktür. (Kazgan, 2000, 355).

Eğitimin Yaşam Kalitesine Etkisi: Eğitim toplumun her seviyesine yayıldıkça bireylerin yaşam kalitesi yükselir. Eğitimli bireyler toplumsal kurallara uyma konusunda daha bilinçli oldukları için suç oranlarında düşme meydana gelir. Eğitimli insan sağlık konusunda daha bilinçlidir. Eğitim seviyesinin artması ile bilinçlenen birey sayesinde çocuk ölüm hızları düşmekte, beklenen ömür süresi uzamaktadır. Eğitimli bireyler araştırarak sürekli kendilerini geliştirme adına yatırım yaparlar, bu toplumun gelişmesini sağlar gelişmiş ülkeler eğitime ayırdıkları bütçe oranlarının fazlalığı ile değil bireylerin eğitimine önem verdikleri için kalkınır.

Kültürel faaliyetler eğitimle beraber gelişir. Eğitim seviyesindeki artış sanatsal faaliyetlere verilen önemi artırır. Eğitim seviyesi artmış birey müzeye, kütüphaneye, tiyatroya, sinemaya resim sergisine giderek buradaki faaliyetlerin artmasına neden olur. (Durgun,2002e;45-47)

Eğitim düzeyinin bir toplumda yükselmesi, üretim kapasitesini emeğin niteliğinin artması sebebiyle artırır. İnsan sermayesine yatırım yoluyla emeğin niteliğindeki artış, gerçekleştirilebilir. İnsan gücünün eğitim düzeyinin artması ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki vardır.

Türkiye'nin planlı kalkınma politikaları uygulamaya başlaması ile birlikte 1964 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde Eğitim İdaresi ve Planlaması Kürsüsü açılmış, ilk kez üniversiteler düzeyinde eğitim ekonomisi ve planlaması konusu ele alınmış ve bu konuda çalışmalara başlanmıştır.

2.6.2. Eğitimin Beşeri Sermayeye Etkisi

Beşeri sermaye bireyin, bilgi, beceri ve hüner kazanabilmek için yaptığı eğitim harcamasıdır. (Seyidoğlu, 1993,59). Ekonomik büyümenin temel kaynağını oluşturan beşeri sermaye kavramı, kişinin ya da toplumun sahip olduğu bilgi, beceri, yetenekler, sağlık durumu, toplumsal ilişkilerdeki yeri ve eğitim düzeyi gibi kavramların tümünü ifade etmek için kullanılmaktadır (Tansel ve Güngör,1997,s.532). Beşeri sermayenin birçok tanımı vardır. Beşeri sermaye nitelikli emeği temsil etmektedir. Beşeri sermaye tanımları Smith, Mill ve Marshall'a kadar dayanmaktadır. Önemi ise Solow'un ekonomik büyümenin modelini oluşturmasıyla artmaktadır. Solow büyümenin nedenini teknolojik gelişmeler olduğunu belirlemiştir. Ama teknolojik gelişmelerin nasıl farklılık gösterdiğini belirleyememiştir. 1980 sonlarında Amerikalı iktisatçı Paul Romer ve Robert Lucas içsel büyüme teorisini ortaya sunmuştur. Büyümedeki asıl faktörün hem fiziksel sermaye hem de beşeri sermaye olduğunu ortaya atmışlardır. Beşeri sermayenin insanın sahip olduğu bilgi ve beceri olduğunu modellerine katmışlardır. (Ünsal ,2007b: 616)

Beşeri sermaye yatırım etkileri birey aile firmalar üzerinde ilk etkileri görülür buna beşeri sermaye yatırımlarının mikro etkileri denir. Bu mikro etkilerin genişleyerek toplumsal alanlara yayılmasına makro etkenler denir. Birey aile firma üzerindeki mikro etkilerin yaygınlaşarak, gelir dağılımının daha eşit dağıtımını, teknolojik ilerleme emek piyasası tarım sanayi sektörü verimlilik ve bölgesel kalkınma farklılıklarını farklı oranlarda etkiler.(Yumuşak,2000:82) Beşeri sermaye, ekonomik gelişmeye üretim sürecinin bir girdisi olarak da katkıda bulunduğu gibi kalkınma sürecinin sosyal boyutuna da davranış değişikliği yaratarak katkı sağlamaktadır(Özgür,2005b)

Beşeri sermayenin önemiyle beraber ülkeler eğitim politikalarına önem vermişlerdir. Gelişmiş ülkeler mevcut durumlarını korumak, geliştirmekte olan ve azgelişmiş ülkeler de büyüme ve kalkınmışlıklarını artırmak için eğitim yatırımlarına öncelik vermişlerdir. Eğitim yoluyla bilgi ve beceri artarken nitelikli emek ile beraber ileri teknoloji ürünlerin üretilmesi artmaktadır. Bu da kalkınmayı olumlu etkilemektedir.

Eğitim aynı iŖi s¼rekli tekrarlayarak o konuda uzmanlaŖma yoluyla da olur. Bu da üretim de uzmanlaŖmayla beraber üretimin hızlanmasını sağlar. Kalkınmışlık düzeyini belirlemede en önemli ölç¼t insan kaynaklarının niteliğidir. Az gelişmiş ÷lkelerde ekonominin ihtiyacı olan işg¼c¼n¼ yetiŖtirme konusunda problem yaŖanmaktadır. Gelişmiş ÷lkeler ise ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu işg¼c¼n¼ yeterli sayı ve nitelikte yetiŖtirmişlerdir.(Altınışık ve Peker, 2008: 113).

÷lkeler, ekonomik ve siyasi yönden önemli değişimlere uğramıştır. Bu değişimin nedeni bilim ve teknolojinin üretimi, bilimsel bilginin dolaşımı, yaratıcı potansiyeli yüksek bireylerin yetiŖtirmeleridir. Bu değişim ÷lkeler arasında başta eğitim olmak üzere sürekli yenileşme ve gelişme eğilimi, daha fazla bilgi, daha yeni teknoloji amacına yönelik sınırsız bir rekabeti de hızlandırmıştır. Toplumda ki değişmelerden eğitim sorumlu olması nedeniyle değişime diğer sistemlerden daha önce uyum sağlamak durumundadır. (Ereş,2005e)

÷lkelerdeki ekonomik farklılığın en önemli nedenlerinden biri eğitimidir. Küreselleşme ile birlikte, ÷lke ekonomileri birbirine bağımlı hale gelmiştir. ÷lkeler arasında evrensel bir kültür oluşmaya başlamıştır. Bunun nedeni rekabetin artışı, bilgi ekonomisi, yabancı sermaye girişlerindeki artışlar, şirket evlilikleri, kaliteye önem verilmesi, çevrenin öneminin fark edilmesi, teknolojideki özellikle bilişim sektöründeki hızlı değişikliklerdir. Eğitim seviyesi yükseldikçe gelecek nesillerin eğitim düzeyleri artacak ve gelecekte daha olumlu bir değişim yaratılacaktır. Bu değişimi de eğitim sağlamaktadır. (Durgun, 2002, 38)

Gelişmekte olan ÷lkelerde fiziki sermaye yatırımlarının getirileri, beşeri sermaye yatırımlarının getirilerinden daha az olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Brezilya'nın 1970-1980 yılları arasındaki büyümesinin kaynaklarının tespit edildiği bir çalışmada fiziki sermaye ve emeğin, beşeri sermaye ve teknolojik gelişmeye daha az katkısı olduğu bulunmuştur. Gerçekleşen büyümenin kaynakları yüzdeler olarak şöyledir: Fiziki sermaye %19, emek %1.8, beşeri sermaye %24 ve teknolojik gelişme %40 (Karaarslan, 2005:51)

2.6.3 Eğitim Kalkınmaya Etkisi

Kalkınma siyasal iktidarın bireylerin refah düzeyini artırmak için toplumun yapısını belli ekonomik politikalarla değiştirmesidir. Bu yüzden kalkınmayı sadece

ekonomik bir süreç olarak değerlendirmemeliyiz aynı zamanda toplumsal bir süreçtir. İktisadi olarak kalkınan ekonomiler ve ona bağlı toplumu oluşturan insanların, kalkınmakta olan bir ekonomi ve hedeflenen anayasa kuralları doğrultusunda yetiştirmek eğitimin ekonomik etkilerinin yanı sıra toplumsal kültürel ve psikolojik etkileri olduğunu gösterir. Kalkınma başlarda sadece iktisadi büyüme ve gelişme olarak açıklanmaktaydı. Kalkınma geçmişten günümüze, sadece insanların maddi gereksinimleri ile ilgili değildir. İnsanların, toplumsal koşullarının geliştirilmesi ve umutlarının gerçekleştirilmesi ile de ilgilidir. Bir ülkenin iktisadi kalkınmasının; o ülkenin halkının, kişisel ve toplumsal ilerlemesine bağlı olduğunu savunarak, kalkınmanın amacına uygun olan eğitim yoluyla geliştirilen toplumsal davranışlarla, ekonomik kalkınmayı hızlandırması bakımından, önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Eğitim 20.yy başlarında kalkınmadaki etkisi dikkat çekmiş, bu alana yapılan yatırımlara ulusal yatırım gözüyle bakılmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası ABD ve Japonya ekonomilerini canlandırmak amacıyla uygulanan Marshall Planı ekonomilerinde büyük bir sıçramaya sebep olmuştur. Azgelişmiş ülkelerde Marshall planını uygulamış fakat aynı sonucu alamamıştır. Çünkü ABD'nin aktardığı sermaye başarının asıl sebebi görülmüştür. Ekonomilerindeki sıçramanın nedeni ise Marshall planının iyi eğitilmiş işgücü ve güçlü ekonomi ile idari alt yapıya sahip olmalarıdır. Bu gibi planlarda başarılı olmak için sermayenin yanında iyi eğitilmiş insan gücüne ve sağlam alt yapıya ihtiyaç vardır.(Yılmaz,2003)

Önemli olan iyi bir doğal kaynağın ve sermayenin fazla olması değil elindeki kaynakları en etkin kullanabilecek insan gücünün olmasıdır. Petrol rezervlerine sahip birçok ülke, bunu iyi değerlendirecek insan gücüne sahip olmadığı için, bu kaynakları iyi değerlendirememektedir. Japonya ve Almanya gibi kıt kaynaklara sahip ülkeler insan sermayesindeki verimlilik sayesinde ekonomilerinde büyük gelişme göstermişlerdir.

Japonya'da 1960'ta kişi başına düşen milli gelir de dünya ortalamasında iken, 1990 yılında dünya ortalamasının yaklaşık %120 üstüne çıkmıştır .Başka bir örnek daha vermek gerekirse Yunanistan 1960' ta dünya kişi başına düşen milli gelir ortalamasında %40 altında iken 1990 yılında ortalamayı yakalamış birazda üzerine çıkmıştır. Burada asıl önemli nokta ise Yunanistan ve Japonya aynı dönemde eğitime yakın oranlarda

yatırım yapmış olmalarıdır. Bu sonuç eğitimin mucizesi olarak kabul edilmektedir.(Sami,2003a)

Ülkenin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması için temel üretim faktörleri, toprak sermaye ve emektir. Üretim faktörünü etkileyen en önemli kavram ise emektir. Yeterli sermaye kaynağın olmasına rağmen emeğin gelişmemiş ise kalkınamazsın. Buna en iyi örnek Suriye ve İran'dır. Bu ülkelerin kalkınamamalarının sebebi nüfuslarının eğitim düzeyinin çok düşük olmasıdır. Zengin Ortadoğu ülkelerinin de gelişmiş ülkeler içinde sayılamamasının nedeni budur (Adem,1981;36).

Zengin ülkeler, baraj yaptırmak, fabrika kurmak için yeterli nakdi sermayeye sahip olabilir fakat bunu yapmak için insan unsurunun eğitilmiş olması gerekir (Adem,1981;36).

Geleneksel tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmesi ile birlikte iktisadi büyüme ile eğitim arasında sıkı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bazı ekonomistler okuryazarlık oranının kaç dolarlık kişi başına düşen milli gelir getireceğini gösteren tablolar hazırlamışlardır. Her koşulda geçerli olmamak koşuluyla okuryazar oranı bilinen ülkenin kişi başına düşen milli geliri, kişi başına milli geliri bilinen ise okuryazarlık oranı tahmin edilebilmektedir.

Eğitime ayrılan kaynaklar harcama değil yatırım aracı olarak görülür.İngiltere başbakan yardımcısı;" Bizim sahip olduğumuz en iyi ekonomik politika eğitimidir. Bölgesel kalkınma stratejileri, yeni açılmakta olan işler ve yarının ekonomisi için ihtiyaç duyduğumuz becerileri sağlamakta önemli bir rol oynayacaklardır." Görüldüğü üzere gelişmiş ülkedeki yöneticiler insanı geliştirmek için uygulanan eğitim politikalarını siyasi gündemlerinde en önemli maddeler arasında tutuyor. Eğitimin diğer bir önemi ise bilgileri kullanabilme ve pazarlayabilmesidir.

Ülkelerin milli gelirlerinde eğitime harcamalarına ayırdıkları oranı artırarak eğitim seviyesi ortalamasının 1 yıl artırılması ülkeye geri dönüş olarak milli gelir artışı olarak yansımaktadır. Türkiye için yapılan araştırmada %5'lik milli gelirden eğitime ayrılan pay ile ortalama eğitim süresinin 1 yıl artırılmasının maliyeti 75 dolar bunun milli gelire geri dönüşü ise 260 dolardır(Sami,2003b).

Aynı şekilde gelişmiş ülkeler içinde insan kaynakları ile kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen 88 ülke içinde okuma yazma oranının 20'den %30 çıkması

GSYİH'nın %8'den%16' a yükselmesini sağlamıştır. Yüksek öğretim kurumlarında bu geri dönüş oranı daha yüksektir.

Eğitimin her kademesi önemlidir fakat yükseköğretim kurumları kalkınma için çok daha büyük öneme sahiptir. Yükseköğretim kurumları salt bilgi vermez aynı zamanda ülkenin sorunlarını çözebilme önderlik yapabilecek araştırmacı birey yetiştirmeyi hedefler. Bilginin sürekli değiştiği günümüzde teknoloji ithalatı ve sanayileşmeyle ülke kalkınmasını hedefleyen ülkeler, başarısız olmaya mahkûmdur. İthal edilen teknoloji her an yeterliliğini ve geçerliliğini kaybeder.

Değişen teknolojilere ayak uydurmak daha iyi ve ileri seviyesini yapmak için araştırma ve geliştirme yönü kuvvetli bireyler yetiştirmeliyiz.

Eğitimin toplumun kültürünü tanıtmaya yayma ve geliştirme işlevleri de vardır. Bilimsel araştırma faaliyetleri yükseköğretim kurumlarında tüm kurumların, değişiminde geliştirilmesinde etkin rol oynar

Günümüz dünyasında bilgi en büyük güçtür. Devletler bu gücü birbirleriyle olan rekabetlerinde kullanmak isterler. Bu gücü kullanabilmenin yolu ise eğitimidir. Çünkü eğitim bilginin oluşmasında ve aktarılmasında rol oynar. Toplumdaki bireyler bilgiye hızlı bir şekilde ulaştıkça üretkenlikler artar. Bilgiyi ve teknoloji kullanabilecek bireylerin geliştirilmesiyle rakiplere üstünlük sağlanır.(Durgun,2002,30)

Kalkınma kavramı çok çeşitli anlamları içinde barındırmaktadır. Gündelik konuşma dilinde de kalkınmayı sanayileşme, büyüme, ilerleme gibi kendine yakın anlamlara gelen kavramlar yerine kullanır.

Kalkınma sadece üretim ve kişi başına düşen milli gelirin değil aynı zamanda toplumların iktisadi ve sosya-kültürel yapısının da gelişmesi ilerlemesidir. (Yavilioğlu ,2002: 62).

Kalkınmanın temel öğeleri, üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarındaki artış, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artmasıdır.

Bir ülkenin sanayisinin gelişmesi ve kalkınmasının gerçekleşebilmesi için bir takım azami koşullara sahip olmalıdır. Bunlar; (Taş ve Yenilmez,2009c;159)

- Sürekli ve istikrarlı bir siyaset ortamı
- İyi bir iletişim ile finans ortamı

- Yüksek ulaşım olanakları
- Yeterli çapta eğitim seviyesi .

Kalkınma yukarıda bahsettiğimiz gibi sadece iktisadi büyümeyle değil toplumdaki bireylerin yaşam kalitelerini artıran diğer etmenleri de kapsayan bir anlam içerir. Kalkınmanın temelinde dolayısıyla birey yer alır. Kalkınma yolunda insan sermayesi önemli bir yatırım olarak ele alınır. İnsan üretim faktöründe etkin bir rol oynamasından dolayı kalkınma sürecinde eğitim ve ekonomi birbirlerine gitgide artan talepte bulunur.

Ekonomiler büyüdükçe eğitime olan ilgi toplumsal ve kültürel üretim ve tüketim konusu olması sebebiyle artmaktadır. Eğitim düzeyiyle toplumların gelişmişlik düzeyi ölçülmektedir. Toplumdaki bireylerin yeteneklerini geliştirdiği gibi aynı anda toplumun kalkınmasında da önemli bir rol oynar.

Kalkınma eğitimin katkısıyla hızlanır. Kalkınmanın gerçekleşmesi için sermayeye ihtiyaç vardır. Doğal kaynaklar ve fiziki sermayenin yanında beşeri sermaye dediğimiz beceri eğitim yoluyla bireye kazandırılır.(Taş,2007c:11-15)

Kalkınma için toplumdaki bireylere verilecek eğitim asgari olarak şu hedefleri gerçekleştirmelidir.

- Zihinsel ve bedensel sağlığı yerinde olan her insanı üretken yapmak
- Köyden kente göçenlere şehirleşme eğitimi vermek
- İnsanları teknolojiye uyum sağlayabilmeleri için teknik eğitim vermek
- Tarımsal kültürden sanayi kültürüne geçmek
- İnsanları artan talep ile değişen toplumsal yapı ya uyum sağlayabilmelerini sağlamak
- Kalkınmayı engellemeye neden olan toplumun bozulan katmanları düzenlemeye yönelik politikaları desteklemek.

Bu hedefleri önemli ölçüde gerçekleştirebilmiş bir eğitim sisteminde bireyler yenilikleri daha çabuk kabul eder. Toplumda yetişmiş eleman sağlar, ülke içinde ve uluslararası alanda işgücü ve girişim yeteneğini ülke içinde ve uluslararası alanda artırır. Kalkınmadaki iktisadi büyümeyle ve değişimi sağlar (Baykul, 2008: 25-27).

BÖLÜM 3: EĞİTİMİN KALKINMAYA ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Bu bölümde eğitimin iktisadi kalkınmaya etkisi ekonometrik olarak incelenecektir. Bu amaçla ilk olarak eğitim ve kalkınma ilişkisine dair ampirik literatür incelenmiştir. Uygulama kısmında ise Avrupa Birliği üye ülkeleri ve Türkiye'ye ait 2006-2015 dönemi ait verileri kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Son olarak elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

3.1. EĞİTİMİN KALKINMAYA ETKİSİNE DAİR AMPİRİK LİTERATÜR

Eğitime verilen önem, Denison (1962) ve Schultuz'un(1972) yaptıkları çalışmalarda eğitimin, ulusal gelir üzerindeki etkilerini saptadıktan sonra giderek artmıştır. Eğitimin iktisadi kalkınmaya etkilerini inceleyen, o günden bugüne farklı ülke ve ülke gruplarına ait birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda eğitimi ile ilgili birçok göstergeden yararlanılmıştır. Bu konuyla ilgili tek bir model yada çalışma yoktur. Literatürde birden fazla ekonometrik analiz tarzı ve göstergesi vardır. Bu göstergeler, okul kademelerindeki öğrenci sayıları, okul kayıt oranları, okullaşma oranları, eğitim harcamaları ve yatırımları eğitim süresi gibi birçok gösterge kullanılmıştır.

Eğitim kademelerindeki öğrenci sayısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen önemli araştırmacılardan Barro çalışmalarını güncelleyerek ve veri setini genişleterek literatüre önemli katkılarda bulunmuştur. Barro ve Gylfason yaptıkları çalışmalarda eğitim kademelerinden ortaöğretimin büyüme üzerinde diğer kademelerden daha fazla etkilediğini gözlemlemişlerdir. Barro (1991), 98 ülke için 1960-1985 yılları arasındaki verileri kullanarak, ilk ve ortaokula kayıtlı öğrenci oranının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini en küçük kareler yöntemini kullanarak test etmiştir. Çalışmanın sonucunda ilk ve ortaokula kayıtlı öğrenci oranının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu saptamıştır. 1993 yılında Barro ve Lee, 129 ülke için 1960-1985 yılları arasında ilk orta ve yükseköğretim kademelerindeki öğrenci sayısı ile ekonomik büyüme arasında ilişkiyi incelemiş ve eğitimin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Barro 1999 yılındaki çalışmasında zaman verisini genişletmiştir. 1960-1995 yılları arasındaki verileri kullanarak 100 ülkeden

oluşan çalışmada orta ve yükseköğretimde öğrenim gören kadın ve erkek öğrenci sayılarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini panel analizi ile test etmiştir. Çalışmanın sonucunda erkek öğrencilerin sayısı ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki varken bayan öğrenciler ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Yabancı araştırmacılardan bu konuya katkı sağlayan bir diğer çalışma ise Mankiw vd.(1992), aittir. 98 ülkeyi için 1960- 1985 yıllarını verilerini kullanarak yaptığı çalışmada eğitim göstergesi olarak ortaokula kayıt olan (15-19 yaş arası) nüfusun aktif nüfusa oranını kullanmış bu göstergenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini içsel büyüme modeli (solow büyüme modeli) test etmiş ve pozitif yönde etkilediğini gözlemlemiştir. Bu konuda diğer bir araştırma ise Gylfason ve Zoega (2003) aittir. 1965-1998 yılları arasındaki 87 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke (OECD ülkeleri) için ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayısı ile ekonomik büyüme arasında ilişkiye görünürde ilişkisiz regresyon (sür) yöntemi ile test edilmiş ve öğrenci sayısının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucu saptanmıştır. Eğitim seviyelerindeki artış ve eğitimdeki kalitenin iyileştirilmesi ekonomik büyüme üzerine doğrudan bir etki ettiği gözlenmiştir. Bu ülkelerdeki eğitim kademelerindeki harcama ilk orta öğretime kıyasla yükseköğretimde daha fazla artmaktadır.

Türkiye'deki araştırmacılardan da bu konuda çalışma yapanlar olmuştur. Bu araştırmacılardan Serel ve Masatçı (2005) Türkiye için 1950-2000 yılları arasında ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayısı ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi johansen ko-entegrasyon ve Granger nedensellik testi ile test etmiştir. Johansen ko-entegrasyon analizine göre uzun dönemde ekonomik büyüme ile beşeri sermaye arasında bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Granger nedensellik analizine göre ise ekonomik büyümeden ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayısına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ay ve Yardımcı (2008). Türkiye'de 1950-2000 dönemleri arasında lise ve yükseköğretim kayıt oranlarının ekonomik büyümeye(reel GSYİH) etkilerini test etmiştir. Modelinde ak tipi içsel ekonomik büyümesine bağlı olarak analizinde zaman serileri ve var yöntemini de kullanmıştır. Johansen eş bütünleşme etkiye tepki ve varyans ayrıştırmasını kullanmıştır. Çalışmasında lise düzeyindeki kayıt oranlarını ile GSYİH arasında uzun dönemde bir ilişki bulamamıştır. Yükseköğretim de ise uzun

dönemde pozitif yönde bir ilişki saptamıştır. Bu etki ise kalıcıdır. Şimşek ve Kadılar (2010), 1960-2004 yıllık verileriyle Türkiye için yükseköğrenime kayıt sayısı ve reel GSYİH ile yaptıkları eş bütünleşme ve nedensellik testi analizi sonucunda kısa dönemde GSYİH'dan yükseköğretime kayıt sayısına doğru, uzun dönemde ise yükseköğretime kayıt sayısı ile GSYİH arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Çakmak ve Gümüş (2005) Türkiye için 1960-2002 yılları arasında ilk, orta ve yükseköğretimden mezun öğrenci sayılarının Tallman ve Wang tarafından Tayvan için geliştirilen eğitim seviyesindeki artışın işgücünün yetenek birikimini artırdığı yönündeki yönteminden yararlanılmıştır. Bu şekilde bir beşeri sermaye endeksi oluşturulmuştur. Mezun öğrenci sayısı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki eş tümleşme analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye ekonomisinde mezun öğrenci sayısı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki bulunmuştur. Akgül ve Koç (2011), Türkiye için 1914-2009 dönemi yıllık zaman serisi kullanılarak yükseköğretim mezun öğrenci ve ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan ilişkinin varlığını araştırmaktadır. Çalışmasında eşik otoregresif (tar) modelinden yararlanmıştır. Çalışma sonucunda yükseköğretim mezun sayısı ve ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu ve bir eşik değeri olduğunu saptamıştır. Çalışmaya göre ekonomik büyüme için eşik değeri %3,2 iken yükseköğretim mezun sayısı için %8,08 dir. Eşik değerlerinin altındaki sayısal verilerde ilişki negatif iken eşik değerinin üzeri için ilişki pozitifdir. Çalışkan, vd. (2013), 1923-2011 eğitim seviyelerindeki (ilköğretim, lise, meslek lisesi yükseköğretim) öğrenci sayılarının GSYİH üzerindeki etkisini eş bütünleşme analizi yardımıyla incelemiştir. Eğitim seviyelerindeki öğrenci sayılarının artması pozitif ve etkileri yol açmaktadır. Türkiye’de lise seviyesindeki öğrenci sayısındaki her %1 artış, GSYİH yaklaşık %0,2 artırırken, yükseköğretimdeki %1 artış GSYİH %6 artırdığı gözlemlenmiştir. İlköğretim basamağındaki öğrenci sayısındaki artışın, GSYİH üzerinde anlamlı bir değişikliğe neden olmadığı sonucuna da ulaşılmıştır. Benzer şekilde, meslek liselerindeki öğrenci sayısındaki artış da, GSYİH’de anlamlı bir farklılığa yol açmamaktadır.

Eğitim göstergeleri olarak kullanılan okullaşma oranı ile de araştırma yapan Robert J. Barro (1998) 1960- 1995 yılları arasında 100 ülke arasında yaptığı araştırmasında ekonomik büyüme ve beşeri sermayeyi panel veri yöntemiyle analiz

etmiştir. Ekonomik büyüme göstergesi olarak GSYİH veri olarak alırken beşeri sermaye göstergelerini okullaşma oranı, doğurganlık oranı, yatırımın GSYİH oranı enflasyon oranı demokrasi endeksi ithalat fiyatları üzerinden ihracat gibi göstergeler ile test etmiştir. Çalışmasının sonucunda eğitim göstergeleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki tespit etmiştir. Bu konuda diğer bir yabancı araştırmacılarından D. Asteriou Ve G.M Agiomirgianakis(2001), 1960-1994 yılları verileri dikkate alınarak Yunanistan için yaptığı çalışmada, ilk, orta,yükseköğretim kademelerinde okullaşma oranı ve kişi başına GSYİH verilerini kullanarak uzun dönemde aralarındaki ilişkiyi test etmiştir. Eğitim değişkenlerinden ekonomik büyümeye tek yönlü, ekonomik büyümeden yükseköğretime tek yönlü nedensellik bulgusuna ulaşmıştır. Eğitimin tüm kademelerindeki okullaşma oranı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Türkiye’de bu konuda çalışma araştırmacılarından Manga vd. (2015). 1995-2011 yılları arasında Türkiye ve BRICS ülkeleri arasında yaptığı panel veri analizinde beşeri sermayenin GSYİH üzerindeki etkilerini incelemiştir. Eğitim göstergesi olarak okullaşma oranı ve eğitim geri dönüş oranı GSYİH uzun dönem ilişkisi olduğu ve pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Eğitim göstergelerinden eğitim harcaması ile yapılan çalışmalardan Deverajan vd. (1996) aittir. 43 gelişmekte olan ülke için 1970-1990 yılları verilerini kullanarak kamu harcama bileşenlerinin sağlık eğitim altyapı savunma gibi ekonomik büyümeye katkısını incelemiştir. Kamu harcamalarından eğitimin ekonomik büyüme ile negatif ilişkisi olduğunu gözlemlemiştir. Riasat vd. (2011), 1972-2010 dönemi yıllık verileri ile eğitim harcamalarının Pakistan’ın ekonomik büyümesi üzerinde etkisi incelenmiştir. Çalışmada ARDL tekniğini kullanmışlardır. Eğitim harcamalarının uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi vardır. Eğitim harcamalarındaki %1’lik artış GSYİH 0,039 oranında artırmaktadır. Kısa dönemde ise istatistiksel olarak eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi yoktur. Mukhtarow vd.(2019), Azerbaycan için 1995-2017 yıllık verileri ile eğitim harcamalarının ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışmada eşbütünleşme yöntemleri ve VECM (vektör hata düzeltme modeli) yöntemi kullanılmıştır. Eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun vadede bir ilişki vardır eğitim harcamalarındaki %1 artış ekonomik büyümeyi %1,14 artırmaktadır

Türkiye'deki araştırmacılardan da eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışma yapanlar vardır. Kar ve Ağır(2003), Türkiye için 1926-1994 dönemi yıllık verileriyle eğitim ve sağlık harcamalarının gelir içindeki payının ekonomik büyümeye (Kişi Başı GSMH) etkisi Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Eğitim harcamalarının GSMH oranından ekonomik büyümeye doğru uzun dönemde bir ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Eriçok ve Yılcı(2003), Türkiye için 1968-2005 döneminde eğitim harcamalarının ekonomik büyüme arasında ilişkiyi tespit etmek için eş bütünleşme sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde geçici bir etkiye sahip olduğu izlenmiştir. Orhan Çoban (2004), 1980-1997 verilerini kullanarak Türkiye'deki okullaşma oranlarının (ilköğretim,lise,yükseköğretim) ve eğitim harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisini ADF, ko-entegrasyon(eşbütünleşim) ve nedensellik testlerinden yararlanılarak test edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ADF testinde göre bütün değişkenler 1. Dereceden durağan, ko-entegrasyon testine göre bütün değişkenler uzun dönemde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Hata düzeltme tahmin sonuçlarına göre bütün değişkenlerin pozitif etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Granger testine göre ise ilköğretim okullaşma oranı ile iktisadi büyümenin nedeni iken, iktisadi büyümede lise okullaşma oranının nedenidir. Yükseköğretim okullaşma oranındaki artışın lise okullaşma oranındaki artıştan kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Eğitim harcamalarındaki artış ise lise okullaşma oranındaki artışın bir nedeni olduğu tespit edilmiştir. Afşar(2009), 1963-2005 döneminde eğitim yatırımlarının GSMH üzerinde uzun dönemde bir etkisi olup olmadığını Granger nedensellik testi ile test etmiştir. Eğitim yatırımları ile ekonomik büyüme üzerine tek yönlü bir nedensellik saptanmıştır. Bununla birlikte eğitim yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru olduğu gözlemlenmiştir. Çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Sadece kısa dönemde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir Akçacı (2013), 1998Q1-2012Q3 dönemini 3 aylık periyotlar halinde Toda-Yamamoto nedensellik testini kullanarak eğitim harcamalarının iktisadi büyümeyle nedensellik ilişkisi test edilmiş eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu gözlemlemiştir. Pamuk M. ve H.Bektaş (2014) 1998:01-2013:02 eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri birim kök testleri gecikmesi dağıtılmış Otoresif Sınır Testi ve Granger Nedensellik testi kullanılarak test edilmiş. Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olmadığı

Granger nedensellik testi sonucuna göre incelenen değişkenler arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim harcamalarından büyümeye doğru tek yönlü Granger nedenselliği vardır.

Eğitim göstergelerinden olan eğitim süresi ve eğitim kademelerindeki öğrenciler üzerine yapılan araştırmalarda literatürde önemli yer kaplar. Bunlardan; Park (2004), 1960-1995 yıllarını 5 yıllık aralıklı zaman serisi veri kümesine dayanarak 94 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için işçi ortalama eğitim süresindeki artışın ekonomik büyümeyi arasındaki ilişki EKK yöntemi ile test edilmiştir. Çalışmanın sonucunda eğitim süresindeki artışın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği gözlemlenmiştir. Gyimah- Brempong vd. (2006), 1960-2000 yıllık zaman diliminde 34 Afrika ülkesi üzerinde yaptığı araştırmada eğitimin (ilk, orta ve yükseköğretim) ekonomik büyüme üzerindeki etkileri genelleştirilmiş moment metodu (GMM) ile test edilmiş. Yükseköğretimde geçen ortalama sürenin %1 artması kişi başına düşen milli geliri %0,09 oranında artırmıştır. Eğitimin her düzeyinde kişi başı milli gelir üzerinde pozitif etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Kwabena Gyimah- Brempong (2011), Afrika ülkelerinde 1960-2010 yıllık zaman diliminde ilk orta ve yükseköğretimde 25 yaş üstü eğitimini tamamlamış yetişkin nüfus oranı ile gelir artışı(kişi başına düşen reel GSYİH'nin yıllık büyüme oranı) sağlık ve parlamentodaki kadınlar ve siyasal istikrar üzerindeki etkilerini panel veri yöntemini kullanarak test etmiştir. Farklı eğitim düzeyleri ülke kalkınmasını farklı derecelerden etkilediğini saptamıştır. Yükseköğretim, gelir artış oranlarında ilk ve orta dereceye göre daha etkilidir. Sağlık araştırmalarında ilk ve orta öğretim koruyucu sağlık için önemli etkiye sahipken iyileştirici sağlık ve uzun ömür konusunda yükseköğretim daha fazla etkiye sahiptir. Aynı şekilde kadınların politikaya katılım konusunda yükseköğretim daha fazla öneme sahiptir.

Türkiye'deki araştırmacıların yapmış oldukları çalışmalardan Özsoy (2009) 1923-2005 yılları arasında çeşitli eğitim düzeyleri (ilköğretim ortaöğretim mesleki tekniköğretim yükseköğretim öğrenci sayısı) ile iktisadi büyüme (reel GSYİH 1987) arasında ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü incelemektedir. Çalışmasında VAR modelinden yararlanmıştır. Çalışmanın sonucunda eğitim düzeyi arttıkça GSYİH etkisi azalmaktadır. GSYİH ilköğretim ile çift yönlü, ortaöğretim ve mesleki eğitimle tek yönlü, yükseköğretimle ise aralarında bir ilişki olmadığı test edilmiştir. Yine çalışmasında 1 yıllık kısa sürede eğitimdeki değişim GSYİH etkilemediği

gözlemlenmiştir. Telatar ve Terzi (2010), 1968-2006 dönemi ekonomik büyümeden, yükseköğretime mezunu öğrenci sayısına doğru pozitif bir nedenselliğin olduğunu göstermektedir. Meslek lisesi mezunu öğrenci sayısından ekonomik büyümeye doğru pozitif bir nedensellik var. Granger nedensellik testi ve VAR analizi ile test edilmiştir. Kişi başına gayri safi milli hasıla meslek lisesinden mezun öğrenci sayısı, genel liselerden mezun öğrenci sayısı, yükseköğretim kurumundan mezun öğrenci sayısı eğitim farklı seviyelerinden mezun sayısı ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkileri eğitim ile ekonomik büyüme arasında olumlu ilişki vardır.

Koç (2013). Çalışmasında 27 AB ülkesi için 2012 verilerini kullanarak yatay kesit analizi kullanarak beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiş çalışmasında beklenen okullaşma yılı ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif bir etki olduğunu gözlemlemiştir. Beklenen okullaşma yılı değişkeninde %1 artış, ekonomik büyüme düzeyinde 0,91191948 puanlık bir artışa sebep olur. Ortalama okullaşma yılı değişkenindeki %1lik artış ekonomik büyüme düzeyinde 0,432140 puanlık bir artışa sebep olmaktadır.

Eğitim göstergelerinden okuryazarlık oranı ile ilgili yapılan çalışmalardan Romer (1989), 112 ülke için 1960-1985 yılları verilerini kullanarak okuryazarlık oranının ekonomik büyüme (kişi başına düşen milli gelir) üzerindeki etkisini en küçük kareler yöntemiyle test etmiştir. Çalışmanın sonucunda pozitif bir ilişki saptamıştır. Cohen ve Soto (2001), 1960, 1970, 1980, 1990 ve 2000 yılları için nüfusu 5 yıla ayırarak (15-19,20-24) OECD üye ülkeleri de kapsayan 38 ülke grubu için beşeri sermaye (yeni bir veri seti oluşturulmuştur) ile ekonomik büyüme arasında ilişki incelenmiştir. 38 ülke için ekonomik büyümenin %8 beşeri sermayeden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Saiful vd. (2007) Bangladeş için 1976-2003 yıllık zaman serilerini kullanarak yapılan bir çalışmada, eğitim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, çok değişkenli nedensellik analizi kullanılarak test edilmiştir. Çalışmada eğitim verilerinin dışında sermaye ve emek değişkenleri de analize dahil edilmiştir. Yapılan analizde eğitim ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Türkiye’de yapılan araştırmalarda şu şekildedir; Taş ve Yenilmez (2009) Türkiye’de 1987,1994 ile 2002 yılları için hesaplama yöntemi dikkate alınarak 2004 yılı için eğitim yatırımlarının fayda maliyet analizi yöntemiyle geri dönüş oranı

belirlenmiştir. Çalışmada kişisel dönüş oranında en yüksek seviye lisans ve lisansüstü eğitim alan bireylerde ortaya çıkmışken sosyal dönüş oranı ise lise ve dengi okullarda diğer eğitim kademelerinden daha yüksek olarak bulunmuştur. Keskin (2012), 117 Birleşmiş Milletler üyesi ülke verileri kullanılarak beşeri sermaye ve ekonomik kalkınma ilişkisi çoklu doğrusal regresyon modeli kullanılarak bir kesit çalışmasıyla test edilmiştir. Çalışma sonucunda ekonomik kalkınmada okuma yazma oranının ve eğitim düzeyinin, sağlık harcamaları ve AR-GE harcamaları üzerinde pozitif etkisi gözlemlenmiştir.

3.2.YÖNTEM

3.2.1.Panel Veri Analizi

Çalışmanın bir önceki bölümünde, eğitim ile kalkınma arsasında ampirik literatür incelenmişti. Bu bölümde ise, eğitim ile kalkınma arasında ampirik bir ilişkinin olup olmadığı test edilmektedir. Bu ilişkinin varlığı, panel veri ekonometrisi kullanılarak 2006-2015 ait yıllık veriler kullanılmıştır. Ampirik analiz, Türkiye ve Avrupa birliği ülkelerini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan panel regresyon analizi ve panel birim kök testleri teorik açıdan tanıtılmakta, çalışmanın veri seti ve modeli üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, elde edilen ampirik bulgular değerlendirilmektedir.

Ekonometrik analizlerde en önemli aşama verilerin toplanmasıdır. Çalışmalarda kullanılan genellikle 3 tip veri vardır.Bunlar

- Zaman serisi
- Yatay Kesit
- Panel Veridir

Zaman serisi verisi; verilerin zaman birimlerine (gün, ay,yıl gibi) göre değişimini içinde barındırır.Örneğin 1990-2010 yılları arasında Türkiye'deki enflasyon oranları zaman serisi verisine örnek olabilir.

Yatay kesit verisi; aynı zaman verisinde farklı birimlerden oluşan veri setidir. Burada birim olarak adlandırdığımız birey, hane halkı, firma, sektör, ülke gibi iktisadi birimlerdir. Örneğin 2000 yılı baz alınarak oluşturulan farklı ülkelerin enflasyon değeri bir yatay kesit verisidir.

Panel veri; hem birimlerin hem de zaman değişkenlerinin bir arada kullanıldığı gözlemlerden oluşur. 1990-2000 yılları arasında farklı ülkelerin enflasyon değeri gibi. Panel veride hem yatay kesit hem de zaman serilerinin aynı anda kullanılabilmesi panel

verilerin önemini artırmıştır. Panel veri ile çalışmak araştırmacıya birçok avantaj sağlar. Baltagi (2005) çalışmasında bu avantajları şöyle sıralamıştır.

- Heterojenliği kontrol edebilme imkânı verir. Panel veri analizi, zaman serisi ve yatay kesitten farklı olarak birey, firma ve ülkelerin sahip olduğu heterojenliğide dikkate alarak hesaplanır.
- Geniş bir veri seti ile çalışma imkânı sağladığı için daha güvenilir parametre tahminleri elde edilir.
- Yatay kesite göre panel veri dinamik uygulamaların daha iyi incelenmesine izin verir.
- Kolayca algılanabilir olmayan etkileri yatay kesit ve zaman serilerine göre daha iyi tanımlar ve ölçebilir.
- Karışık davranışsal modellerin oluşturulması ve test edilmesine olanak sağlar.
- Mikro panel veri; makro seviyede ölçülmüş benzer değişkenlerden daha kesin ölçüm sağlayacak birey, firma ve hane halkı verisini toplar.

Panel veri kullanmanın bazı dezavantajları da vardır. (Tatoğlu2013a:14)

- Hata payından oluşan sapmalar; panel veri analizlerinde hata terimi çoğu zaman sapmalıdır. Çünkü panel veri modelindeki hata terimi zaman serisi modeline özgü sapmayı yatay kesit veri modeline özgü sapmayı panel veri modeline özgü sapmayı taşımaktadır.
- Veri toplama problemi; panel veri çalışmalarındaki en önemli problem verilere ulaşmak ve onları düzenlemektir. Panel veri çalışmak için uygun veri bulmak oldukça zordur.
- Zaman serisinin kısa olması; panel veri çalışmalarında zaman boyutu kısıtlyken birim boyutu oldukça fazladır. Doğrusal olmayan panel verilerde çözülmesi zor ekonometrik problemlere sebep olmaktadır.

Panel verilerde birçok birimin ve zaman diliminin bir araya gelmesi ile oluşur. Her bir birim kendine ait özelliklere sahiptir. Birimlerin özelliklerini yansıtan değişkenlere birim etkisi denmekteyken aynı şekilde zaman diliminde kendine has özelliklere yansıtan değişkenlere zaman etkisi denmektedir.

Panel verilerde bulunan bir diğer kavram içsellik ve dışsallık kavramıdır. İçsellik hata terimi ile bağımsız değişken arasında korelasyon olması olarak tanımlanırken dışsallık ise hata terimi ile bağımsız değişken arasında korelasyon olmaması olarak ifade edilir. Dışsallık da kendi arasında katı dışsallık ve zayıf dışsallık olarak ikiye ayrılır. Aynı dönemde, bağımsız değişken ve hata terimi korelasyonsuz ise zayıf dışsallıktan söz edilir. Farklı dönemlerde bağımsız değişkenin değerleri ile hata teriminin korelasyonsuz olduğu durumlarda katı dışsallık söz konusudur.

Panel verinin avantajlarından olan heterojenlik bireyler firmalar ülkeler ve şehirler heterojendir. Heterojenlik dikkate alınmazsa parametrelerde tutarsızlığa sebep olur.

Panel verilerde birimler arası korelasyon; her bir birim için panel veri modelinin hata terimleri arasında korelasyon olduğunu ifade etmektedir. Birçok panel veride dışlanan değişkenlerin etkilerinin yatay kesit birimler boyunca birbirinden bağımsız dağıldığı varsayılmaktadır. Panel verideki değişkenler tesadüfi çekilmişse bu doğru bir yaklaşım olabilmektedir.

Panel veri setinde her bir yatay kesit için tüm zamanları içermesi dengeli panel veri,yatay kesit için zaman kesitinde bazı zamanların bulunmaması dengesiz panel olarak adlandırılır.(Wooldridge,2003:250). Bu çalışmada dengeli panel veri kullanılacaktır.

Panel veri analizi panel veri setleriyle yapılan çalışmalara verilen isimdir. Panel veri analizindeki modelde N tane yatay kesit birimi ile T sayıdaki dönemden meydana gelen veri setinden oluşmaktadır. Model sahip olduğu yatay kesit değişkeni için “i” alt indisinin, zaman seri dönemleri için ise “t” alt indisinin beraber kullanıldığı görülmektedir. Panel veri modeli genel hali ile aşağıda eşitlik 2.1’ de gösterilmektedir (Kara, 2018a: 34)

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}X_{it} + u_{it} \quad i: 1, \dots, N, \quad t: 1, \dots, T$$

(1)

Model içinde bulunan Y, bağımlı değişkenin; X, bağımsız değişkenin ; α , sabit parametrenin; β , eğim parametresinin; u hata teriminin; i birimlerin ve son olarak t, zamanın ifade edilmesini göstermektedir (Kara, 2018b: 34).

3.2.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Panel veri analizinden önce kullanılacak olan seriler arasında yatay kesit bağımlılığı test edilmelidir. Yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadan yapılacak olan birim kök testleri ve eşbütünleşme testi analiz sonuçlarının tutarsız ve sapmalı olmasına neden olur. Seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığının varlığı Pesaran (2004) CD(Cross-sectional Dependency) testiyle incelenmektedir. Pesaran (2004) CD testi zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük veya yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyük durumda ($T > N$, $N > T$) kullanılır. Bu test bireysel ortalamamın sıfırdan farklı olduğunda grup ortalaması sıfırken sapmalıdır (Altıntaş ve Mercan, 2015:359).

Buradan elde edilecek olan test istatistiği ise asimtotik olarak standart normal dağılım göstermektedir. Teste ait hipotezler:

H_0 : yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 :yatay kesit bağımlılığı vardır.

Paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna testin sonucunda elde edilecek olasılık değerinin %5 anlamlılık düzeyi yani 0.05'ten küçük olması durumunda , H_0 hipotezi reddedilerek ulaşılmaktadır (Pesaran vd., 2008).

3.2.3. Panel Birim Kök Testi

Panel birim kök testleri yatay kesit verilerinin birbirinden bağımsız ve bağımlı olduğu durumlara göre ikiye ayrılmaktadır. Birinci kuşak ve ikinci kuşak birim kök testleri. Birim kök testi sadece zaman kesitini kullanarak yapılan analizlerin istatistiksel olarak bakıldığında hem zaman hem de yatay kesitinin bir arada kullanıldığı analizlerden daha zayıf olduğu söylenebilir. Zaman kesitine dahil edilen yatay kesit ile verideki değişkenlik artmaktadır.(Göçer ,2013;5094)

Birinci kuşak panel birim kök testi Levin, Lin ve Chu (2002) Breitung(2005) ve Hadri(2000) tarafından geliştirilen homojen modeli varsayımına dayanmaktadır. Birinci kuşak panel birim kök testine göre panel birimlerden birine gelen bir şok tüm yatay kesit birimlerini aynı düzeyde etkiler varsayımına dayanır. İkinci kuşak testleri Im Pesaran ve Shin (2003) Maddala ve Wu(1999) Choi (2001)heterojen modeli varsayımına dayanmaktadır. Bu modele göre de yatay kesite gelen bir şok yatay kesit birimlerini farklı düzeyde etkiler.(Göçer,2013b: 5094)

Bu çalışmada Pesaran panel birim kök testi kullanılmaktadır. Pesaran(2007), birimler arası korelasyonu yok ederek faktör yüklemelerini tahmin etmek yerine daha

basit bir yöntem ileri sürmüştür. Yönteminde ADF regresyonunun gecikmeli yatay kesit ortalamaları ve genişletilmiş halini kullanarak, regresyonun birinci farkı birimler arası korelasyonu yok etmektedir. Bu, “yatay kesit genelleştirilmiş Dickey Fuller (cadf)” olarak adlandırılmaktadır. basit CADF regresyon,

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + d_1 \Delta \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Şeklinde tanımlanabilmektedir. burada, \bar{Y}_t , tüm Ngözlemlerinin zamanı t'ye göre ortalamasıdır. Gecikmeli yatay kesit ortalamaları ve birinci farklarının varlığı, bir faktör yapısı yoluyla birimler arası korelasyonu hesaba katmaktadır. Hata teriminde yada faktörde otokorelasyon varsa, regresyon tek değişkenli durumda Y_{it} ve \bar{Y}_t 'nın gecikmeli birinci farklarının ilavesi ile genişletilebilmektedir.

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p d_{j+1} \Delta \bar{Y}_{t-j} + \sum_{k=1}^p c_k + \Delta Y_{i,t-k} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Genişletme derecesi, bir bilgi kriteri ile veya ardışık testlerle seçilebilmektedir. CADF regresyonu tahmin edildikten sonra, CIPS istatistiğini elde etmek için gecikmeli değişkenlerin t- istatistiklerinin ortalamaları ($CADF_i$) alınmaktadır.

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (4)$$

CIPS istatistiğinin birleşik asimptotik limiti standart değildir ve kritik değerler çeşitli T ve N değerleri için hesaplanmıştır(Tatoğlu 2012b,223).

3.2.4 Panel Eşbütünleşme Testi

Panel eşbütünleşme testi, durağan olmayan serilerde yatay kesit bağımlılığı ve birden fazla yapısal kırılması mevcut olan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini test etmektedir. Model Basher ve Westerlund(2009) tarafından geliştirilmiştir.(Göçer 2013c:5093)

Pedroni (1999,2004), yedi adet panel eşbütünleşme testi (dördü panel ve üçü grup test istatistiği) önermiştir. Temel hipotezi “ eşbütünleşme yoktur” şeklindedir. Bu

test ve alternatif hipotez altında heterojenliğe izin vermektedir. Bu testler, iki kategoride ele alınabilmektedir. Birinci kategoride, tüm birimlerin zaman serileri için ayrı ayrı hesaplanan eşbütünleşme testlerinin ortalaması kullanılmaktadır. İkinci kategoride ise ortalamalar parçalardan yapılmıştır, bu nedenle limit dağılımları pay ve payda terimlerinin limitlerinin üzerine kurulmuştur.

Birinci kategori istatistikleri, Philips ve Ouliaris istatistiğinin (1990) ortalamasının yardımıyla elde edilmektedir:

$$\tilde{Z}_p = \sum_{i=1}^N \frac{\sum_{t=1}^T (\hat{u}_{it-1} \Delta \hat{u}_{it} - \hat{\lambda}_i)}{\sum_{t=1}^T (\hat{u}_{it-1}^2)}$$

(5)

1. Grup ρ istatistiği :

$$TN^{-1/2} \tilde{Z}_{pN,T} \equiv TN^{-1/2} \sum_{i=1}^N \frac{\sum_{t=1}^T (\hat{u}_{it-1} \Delta \hat{u}_{it} - \hat{\lambda}_i)}{\sum_{t=1}^T (\hat{u}_{it-1}^2)^{-1}}$$

2. Grup t istatistiği (parametrik değil):

$$N^{-1/2} \tilde{Z}_{tN,T} \equiv N^{-1/2} \sum_{i=1}^N \frac{\sum_{t=1}^T (\hat{u}_{it-1} \Delta \hat{u}_{it} - \hat{\lambda}_i)}{(\hat{\sigma}_i^2 \sum_{t=1}^T \hat{u}_{it-1}^2)^{-1/2}}$$

3. Grup t istatistiği (parametrik):

$$N^{-1/2} \tilde{Z}_{tN,T}^* \equiv N^{-1/2} \sum_{i=1}^N \frac{\sum_{t=1}^T (\hat{u}_{it-1}^* \Delta \hat{u}_{it}^*)}{(\sum_{t=1}^T \hat{s}_i^{*2} \hat{u}_{it-1}^{*2})^{-1/2}}$$

Burada, $\hat{\sigma}_i^2$ ve \hat{s}_i^2 , sırasıyla kalıntı \hat{e}_{it} 'nin ($\hat{e}_{it} = \hat{u}_{it} - \gamma_i \hat{u}_{it-1}$) bireysel uzun dönem varyansı ve eşzamanlı varyansı olmak üzere,

$$\hat{\lambda}_i = 1/2(\hat{\sigma}_i^2 - \hat{s}_i^2)$$

(6)

Eşitliği vardır. \hat{s}_i^* , ADF regresyonundan elde edilen kalıntının standart eşzamanlı varyansıdır ve \tilde{S}_{NT}^{*2}

$$\tilde{S}_{NT}^{*2} \equiv \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \hat{s}_i^{*2}$$

(7)

İse eş zamanlı panel varyans tahmincisidir.

İkinci kategoride, pedroni dört adet panel varyans oranı istatistiği önermiştir:

4. panel v istatistiği:

$$T^2 N^3 Z_{eNT}^{\wedge} \equiv T^2 N^{3/2} \frac{1}{\left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{u}_{it-1}^2 \right)}$$

5. Panel ρ istatistiği

$$T\sqrt{N} Z_{pNT-1}^{\wedge} \equiv T\sqrt{N} \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{u}_{it-1} \Delta \hat{u}_{it} - \hat{\lambda}_i)}{\left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{u}_{it-1}^2 \right)}$$

6. panel t istatistiği (parametrik değil):

$$Z_{tNT} \equiv \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{u}_{it-1} \Delta \hat{u}_{it} - \hat{\lambda}_i)}{\sqrt{\left(\hat{\sigma}_{NT}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{u}_{it-1}^2 \right)}}$$

7. panel t istatistiği (parametrik):

$$Z_{tNT}^* \equiv \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{u}_{it-1}^* \Delta \hat{u}_{it}^*)}{\sqrt{\left(\hat{\sigma}_{NT}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{u}_{it-1}^{*2} \right)}}$$

$\hat{\Omega}_i$, farkı alınmış birim köklü serilerin vektörü için uzun dönem varyans kovaryans matrisinin tutarlı tahmincisidir.

$$\Omega_i = \lim_{t \rightarrow \infty} \left[T^{-1} \left(\sum_{t=1}^T \Delta Z_{it} \right) \left(\sum_{t=1}^T \Delta Z_{it} \right)' \right]$$

$\hat{L}_i, \hat{\Omega}_i$ 'nin alt üçgensel Cholesky ayrıştırması olarak tanımlanmaktadır, böylece $\hat{L}_{11i}^2 = \hat{\Omega}_{11i} - \hat{\Omega}_{21i} \hat{\Omega}_{22i}^{-1} \hat{\Omega}'_{21i}$ 'dir. Ayrıca $\hat{\sigma}_{NT}^2 = \sum_{i=1}^N \frac{\hat{\sigma}_i^2}{\hat{L}_{11i}^2}$ eşitliği vardır.

Genel olarak pedroni testlerinin aşamalarını özetlemek gerekirse:

1. aşağıdaki panel eşbütünleşme regresyonu sabit parametre, trend ya da genel zaman gölge değişkenleri ilave edilip edilmeyeceği kararına göre düzenlenip tahmin edilmekte ve kalıntılar elde edilmektedir (\hat{e}_{it}):

$$Y_{it} = \mu_i + \delta_i t + \beta_{1i} \Delta X_{1it} + \beta_{2i} \Delta X_{2it} + \dots + \beta_{Mi} \Delta X_{Mit} + u_{it}$$

2. aşağıdaki panel birinci fark regresyonu tahmin edilmekte ve kalıntılar elde edilmektedir. ($\hat{\eta}_{it}$):

$$\Delta Y_{it} = b_{1i} X_{1it} + b_{2i} \Delta X_{2it} + \dots + b_{Mi} \Delta X_{Mit} + \eta_{it}$$

3. Newey- west tahmincisi gibi herhangi bir çekirdek tahmincisi kullanılarak,

$\hat{\eta}_{it}$ 'nin uzun dönem varyansı (\hat{L}_{11i}) hesaplanmaktadır.

4. eşbütünleşme regresyondan elde edilen \hat{u}_{it} kalıntıları ulanılarak, aşağıdaki seçeneklerden uygun form seçilip uygun otoregreson tahmin edilmektedir:

-parametrik olmayan istatistikler için (2. Ve 6. İstatistikler hariç) $\hat{u}_{it} = \hat{\gamma}\hat{u}_{it-1} + \hat{e}_{it}$ tahmin edilmektedir ve kalıntılar \hat{e}_{it} 'nin uzun dönem varyansını $\hat{\sigma}_i^2$ elde etmek için kullanılmaktadır. $\hat{\lambda}_i = 1/2(\hat{\sigma}_i^2 - \hat{s}_i^2)$ eşitliği vardır (burada \hat{s}_i^2 , \hat{e}_{it} 'nin varyansını ifade etmektedir).

-parametrik istatistikler için (2. Ve 6. İstatistikleri) $\hat{u}_{it} = \hat{\gamma}\hat{u}_{it-1} + \sum_{k=1}^{Ki} \hat{\gamma}_{ik} \Delta \hat{u}_{it-k} + \hat{e}_{it}^*$ tahmin edilmekte ve kalıntılar \hat{u}_{it}^* 'nin varyansı \hat{s}_i^{*2} elde etmek üzere kullanılmaktadır.

5.yukarıda verilen test istatistikleri (1-7) hesaplanmaktadır.grup istatistiklerinin (1-3 istatistikleri) hesaplanması için, 2. Ve 3. Adımının kullanılması gerekmektedir, çünkü bu istatistiklerde \hat{L}_{11i} kullanılmamaktadır. 3 numaralı istatistik, eşbütünleşme regresyonunun kalıntıları için Levin ve Lin panel birim kök istatistiğine ve 6. İstatistik ise Im, pesaran ve Shin grup ortalamaları birim kök istatistiğine benzemektedir.

Temel hipotezin reddinin anlamı, yeterli sayıda birimin bireysel olarak ortalamasından uzaklaşan istatistiğe sahip olmasıdır. Panel veri modellerinde “eşbütünleşme yoktur” şeklindeki temel hipotezi test etmek için geliştirilen bu yedi kalıntı temelli testlerin asimptotik dağılımları ve kritik değerleri, Pedroni'nin (1999) makalesinde verilmektedir.(Tatoğlu, 2012c:235)

3.2.5 Uzun Dönem Homojenliğin Testi (Hausman Testi)

Tahminciler arasında seçim yapmak için kullanılabilen Hausman testi . Havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ile ortalama grup tahmincisi arasında seçim yapabilmek içinde kullanılabilir.Havuzlanmış ortalama grup tahmincisinde uzun dönem parametresi tüm birimler için sabit, bir başka ifade ile homojen ve ortalama grup tahmincisinde ise birimlere göre değişmektedir. Bir başka ifade ile uzun dönem parametreleri heterojendir. Bu bilgi kullanılarak Hausman testi yapılır.

H_0 hipotezi reddedilememiş ve H_0 hipotezi altında daha etkin olan havuzlanmış ortalama grup tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmiştir. Uzun dönem parametreleri homojendir, bir başka ifade ile birimden birime değişmemektedir.

3.2.6 Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi

Uzun dönem parametrelerini sabit tutarken kısa dönem parametreleri ve hata varyansını birimlere göre değerlendirilmesine izin vermektedir.

Hata düzeltme modeli :

$$\Delta Y_{it} = \phi_i Y_{it-1} + \beta_i' X_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij} \Delta Y_{it-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij} \Delta X_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (8)$$

ŞeklindeBurada ϕ_i hata düzeltme parametresidir ve

$$\phi_i = - \left(1 - \sum_{j=1}^p \lambda_{ij} \right), \beta_i = \delta_{ij}, \quad \lambda_{ij}^* = \sum_{m=j+1}^p \lambda_{im}, \quad \delta_{ij}^* = - \sum_{m=j+1}^q \delta_{im}$$

Eşitlikleri vardır. ϕ_i , Anlamli ve negatif ise Y_{it} ile X_{it} arasında uzun dönemli ilişki vardır.

3.3. VERİ SETİ

Bu çalışma eğitimin kalkınmaya etkisini Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin de dahil olduğu ülkeler açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma içinde kullanılan veriler eğitim harcamaları, işgücündeki ileri ve temel eğitim alanların oranlarıdır. Kalkınma göstergesi olarak GSYİH büyüme oranı kullanılmıştır Çalışmanın analiz dönemi 2006-2015 yıllık verilerini kapsamaktadır. Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye ait veriler Dünya Bankası Göstergelerinden (World Development Indicators: WDI) alınmıştır.

Tablo 3.1. Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişken adı	Kısaltma	Tanım	Birim	Kaynak
GSYİH Büyüme Oranı	GSYİH	GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	WDI
Temel Eğitim	TEMEL	Temel Eğitim Alan İşgücü Oranı	Yüzde	WDI
İleri Eğitim	İLERİ	İleri Eğitim Alan İşgücü Oranı	Yüzde	WDI
Eğitim	HARCAMA	Eğitim Harcamaları	Yüzde	WDI

Harcama		Oranı		
---------	--	-------	--	--

Modelin bağımlı değişkeni olarak alınan GSYİH büyüme oranıdır. Veriler Dünya Bankası Göstergelerinden alınmıştır. GSYİH Büyüme Oranı: Sabit yerel para birimi bazında yıllık GSYH büyüme oranı piyasa fiyatlarındadır. Toplamlar 2010 ABD dolarına göre sabitlenmiştir. GSYİH, ekonomideki tüm yerleşik üreticiler tarafından eklenen brüt değer yanı sıra ürün vergileri ve eksi ürünlerin değerine dahil olmayan sübvansiyonların toplamıdır. Üretilen varlıkların amortismanı veya doğal kaynakların tükenmesi ve bozulması için indirimler yapılmadan hesaplanır.(WDI,2019)

Modelde kullanılan bağımsız değişkenlerden eğitim göstergesi olan, Düzeltmiş Eğitim Harcaması: Dünya Bankası Kalkınma Göstergelerinden alınmıştır. Eğitim harcaması maaşlar ve maaşlar dahil olmak üzere eğitimdeki mevcut işletme harcamalarını ve bina ve ekipmanlara yapılan sermaye yatırımlarını ifade eder.(WDI,2019)

Çalışmada kullanılan diğer bağımsız değişken Temel Eğitim Alan İşgücü Dünya Bankası Göstergelerinden alınmıştır. İşgücü içinde olan, temel eğitim düzeyine sahip çalışma yaşı nüfusunun yüzdesi. Temel eğitim, 2011 Uluslararası Standart Eğitim Sınıflamasına (ISCED 2011) göre ilköğretim veya ortaöğretimden oluşmaktadır.(WDI,2019)

Çalışmada kullanılan bir diğer bağımsız değişken İleri Eğitim Alan İşgücüdür. Veriler Dünya Bankası Göstergelerinden alınmıştır. İşgücü içinde olan ileri düzeyde eğitim seviyesine sahip çalışma yaşı nüfusunun yüzdesi. (WDI,2019)

3.4. MODEL

Çalışmada, Türkiye ve Avrupa birliği üye devletlerinin eğitim göstergelerinin kalkınma üzerindeki etkilerini incelemek için panel veri analizi yöntemi ve havuzlanmış ortalama grup tahmincisi yöntemi kullanılmıştır. Regresyon modelinin bağımlı değişkeni GSYİH büyüme oranı kullanılırken bağımsız değişken olarak temel eğitim alan işgücü ileri eğitim alan işgücü eğitim harcamalarının oranı kullanılmıştır. 2006-2015 yıllarını kapsamakta ve yıllık veriler olarak analizde kullanılmaktadır. Veri sınırlamasında, söz konusu tarihlerin öncesi ve sonrasında yıllık verilerde Avrupa birliği üye devletlerin ve Türkiye'nin verilerinde eksiklikler olması etkili olmuştur.

$$GSYİH_{it} = \alpha_i + \beta_{1i} TEMEL + \beta_{2i} İLERİ + \beta_{3i} HARCAMALAR + \varepsilon_{it}$$

(9)

GSYİH= Kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranı

TEMEL=Temel eğitim alan işgücü

İLERİ=İleri eğitim alan işgücü

HARCAMALAR= Eğitim harcamaları

$\dot{I}=1, \dots, N$ panel veri analizindeki her bir ülkeyi; $t=1, \dots, T$ ise zaman periyodunu temsil etmektedir

Analizde bağımlı değişken olarak kişi başı gayrisafi milli hasıladaki büyüme oranı (GSYİH) bağımsız değişken olarak temel eğitim alan işgücü (TEMEL), İLERİ (ileri eğitim alan işgücü) HARCAMALAR(eğitim harcamaları) kullanılmıştır.

Veri analizinde Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye' ye ait 2006-2015 dönemi 9 yıllık bir zaman dilimi kullanılmıştır. Verilerin 2006 sonrası ve 2015 gibi kısa bir aralık da olmasının nedeni verilerdeki kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmadaki bağımlı değişken olarak gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranı Dünya Bankası Kalkınma Göstergeler veri tabanından elde edilmiştir. İleri eğitim alan işgücü temel eğitim alan işgücü ve eğitim harcamaları dünya bankası ekonomik göstergeleri elde edilmiştir

3.5 PANEL REGRESYON ANALİZİ BULGULAR

Analizin sonuçlarında, yatay kesit bağımlılığı testi, birim kök testleri, panel eşbütünlük testi, hausman ve havuzlanmış ortalama grup tahmincisi test sonuçlarına yer verilmiştir.

Serilerde yatay kesit bağımlılığı test edilmelidir. Yatay kesit bağımlılığı mevcut olan analizlerde sonuçlarda önemli sapmalara neden olur. (Breush and Pagan1980; Pesaran,2004)

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Aşağıdaki tabloda yatay kesit bağımlılığı sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları		
Değişken	Cd-Test	P- Değeri
GSYİH	43.273	0.000
TEMEL	8.517	0.000
İLERİ	10.289	0.000
HARCAMA	1.862	0.000

CD testinin hesaplanması ile yatay kesit bağımlılığı test edilir. bu test panel

verilerinin çift yönlü korelasyon toplamlarının standart bir biçimde dağıtılması gerektiği ana görüşündedir.

P değeri sıfıra yaklaştıkça panelde yatay kesit bağımlılığından söz edilir. P değerinin 0.01'den küçük olduğu için tüm serilerde sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Bunun sonucunda panel birimlerinde yatay kesit bağımlılığı söz edilir. Bu durumda birinci nesil birim kök testleri yerine ikinci nesil birim kök testlerine başvurulur.

Aşağıda yer alan tablo Pesaran(2007) CIPS birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Bu test için:

H_0 : Seri durağan değildir.

H_A : Seri durağandır.

Tablo 3.2 Pesaran Cips Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Cips İstatistiği	
	Düzyey	İlk Fark
GSYİH	-1.6333	-2.356**
TEMEL	-2.215	-2.886***
İLERİ	-2.010	-2.882***
HARCAMA	-1.762	-2.567**

Not: Cips istatistiği için kritik değerler %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için sırasıyla, -2,57, -2,33 ve -2,21'dir. ***, **, * tahmin edilen istatistikler için sırasıyla %1 %5 %10 anlamlılık düzeylerinde sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir

Pesaran birim kök testi sonucuna göre tüm değişkenler düzey seviyede durağan değildir. Test istatistiği tüm anlamlılık düzeyinde kritik değerden küçüktür. Bu nedenle H_0 reddedilememiştir. Birinci dereceden farkları alındığında ise değişkenler durağanlaşmaktadır.

GSYİH birinci dereceden farkı için test istatistiği (-2,356) , %5 eşik değeri (-2,33)ve %1 eşik değerinin (-2,57) arasında bir değer aldığı için seri %5 anlamlılık düzeyinde ilk farkında durağandır denilir. $|-2,33| < |-2,356| < |-2,57|$

GSYİH seviyesinde test istatistiği eşik değerlerinin dışında yer aldığı için H_0 reddedilememiştir. Yine diğer değişkenler içinde seviyelerinde H_0 reddedilememişken yani seriler durağan değilken temel eğitim alan ve ileri eğitim alan işgücü için ilk farkında %1 anlamlılık düzeyinde H_0 reddedilmiştir.Eğitim harcamaları için ise ilk farkında %5 anlamlılık düzeyinde H_0 reddedilmiştir.

Birim kök testi sonucuna göre seriler düzeyinde durağan değil iken ilk farkında durağandır. Bu seriler eşbütünleşik olabilirler. Değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki olup olmadığını test etmek için çalışmada eş bütünleşme analizi kullanılmıştır.

Pedroni Eşbütünleşme Testi

Ho: Eşbütünleşme Yok

Ha: Tüm Seriler Eşbütünleşik

Tablo 3.3 Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	İstatistik	P Değeri
MODIFIED PHILLIPS –PERRON T	5.8603	0.000
PHILLIPS- PERON T	-6.9539	0.000
AUGMENT DICKKEY-FULLER	-7.3768	0.000

Çalışmada kullanılan pedroni eşbütünleşme testinde üç istatistikte %1 anlamlılık düzeyinde serilerin eşbütünleşik olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.

Hem kısa hem de uzun dönem ilişkileri birlikte sunan Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi (PMG) ve Ortalama Grup Tahmincisi (MG) arasında seçim yapmak için Hausman Testi yapılmıştır.

Hausman testi:

MG= H_0 ve H_a 'da tutarlı

PMG = H_a da tutarsız, H_0 'da etkin

Tablo 3.4 Uzun Dönem Homojenliğinin Testi

	MG	PMG	(b-B)	S.e
TEMEL	.236208	-.3006154	.5368234	2.90247
İLERİ	.3176826	.2256964	.0919862	4.180309
HARCAMA	-5.219737	-.8627605	-4.356976	8.162659

b= H_0 ve H_a altında tutarlı

B= H_a altında tutarsız H_0 altında verimli

H_0 ;katsayılardaki fark sistematik değil

Chi2(3)=0.33

Prob>chi2=0.9534

H_0 reddedilemediği için PMG tahmincisini tercih ettik.

Tablo 3.5 Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Uzun Dönem Parametreleri

GSYİH	Katsayılar	Z-İstatistiği	P Değeri Olasılığı
TEMEL	.3006154	-3.97	0.000
İLERİ	-.2256964	1.51	0.131
HARCAMA	.8627605	-2.35	0.019

Havuzlanmış ortalama grup tahmincisi sonuçlarına göre uzun dönem parametreleri tüm ülkeler için ortaktır. Temel eğitimde %1 'de ve eğitim harcamalarında %5'de GSYİH ile anlamlı pozitif ilişki vardır.İleri eğitim harcamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Temel eğitim alan işgücünün uzun dönem parametresi (.3006154) anlamlı ve işareti pozitifdir. Uzun dönemde temel eğitim alan işgücünde %1 lik artış GSYİH %0,30 oranında artırmaktadır. İleri eğitim alan işgücü uzun dönem parametresi (-.2256964) negatif ve anlamsızdır.. Harcama uzun dönem parametresi (.8627605) anlamlı ve işareti pozitifdir. Uzun dönemde eğitim harcamalarında %1lik artış GSYİH %0,86 oranında artırmaktadır.

Tablo 3.6 Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Kısa Dönem İlişkiler

ÜLKELER	DEĞİŞKENLER	KATSAYI	Z İSTATİSTİĞİ	P DEĞERİ
Avusturya				
	EC	-.934001 ***	-5.65	0.000
	TEMEL	1.693377 **	2.98	0.003
	İLERİ	-.9916216 *	-1.84	0.066
	HARCAMA	- 6.922138***	-3.82	0.000
	SABİT	-.0694433	-0.01	0.994
Belçika				
	EC	-.472028	-1.43	0.154
	TEMEL	.5960478	1.02	0.306
	İLERİ	-.0715631	-0.11	0.912
	HARCAMA	-9.105698	-3.68	0.000
	SABİT	.084735	0.02	0.987
Bulgaristan				
	EC	-.7813719***	-3.39	0.001
	TEMEL	.6459755	0.73	0.464
	İLERİ	2.908426**	3.13	0.002
	HARCAMA	-6.943005**	-2.06	0.040

	SABİT	-3.458498	-0.43	0.669
Kıbrıs				
	EC	-.631634	-0.95	0.342
	TEMEL	1.072932	6.40	0.000
	İLERİ	3.075486	5.38	0.000
	HARCAMA	-8.319702	-11.95	0.000
	SABİT	1.507346	1.90	0.000
Danimarka				
	EC	-1.650568***	-4.77	0.000
	TEMEL	.5656999	1.46	0.145
	İLERİ	1.57796	1.56	0.119
	HARCAMA	.0667504	0.10	0.920
	SABİT	.0667504	0.38	0.706
Çek Cumhuriyeti				
	EC	-.7639727***	-3.28	0.001
	TEMEL	-3.744399**	-2.55	0.011
	İLERİ	1.275514	0.92	0.356
	HARCAMA	1.890016	1.57	0.116
	SABİT	-5.129974	-0.62	0.538
Estonya				
	EC	-.8389624**	-2.80	0.005
	TEMEL	1.935251	1.30	0.192
	İLERİ	1.184436	0.34	0.737
	HARCAMA	-4.20838	-0.95	0.341
	SABİT	-3.210064	-0.34	0.735
Finlandiya				
	EC	-1.310321***	-10.22	0.000
	TEMEL	6.009258***	4.65	0.000
	İLERİ	2.096078*	1.95	0.052
	HARCAMA	-1.424839	-0.83	0.409
	SABİT	2.167975	0.15	0.877
Fransa				
	EC	-.9699432***	-4.48	0.000
	TEMEL	1.04364	1.68	0.094
	İLERİ	.2283066	0.22	0.829
	HARCAMA	-12.54536***	-3.73	0.000
	SABİT	-1.386858	-0.14	0.893
Almanya				
	EC	-1.101438***	-4.64	0.000
	TEMEL	-.086406	-0.14	0.886
	İLERİ	.1387161	0.07	0.946
	HARCAMA	-12.18704***	-3.24	0.001
	SABİT	.4536333	0.04	0.967
Yunanistan				
	EC	-3.3181443	-1.45	0.146
	TEMEL	-.034324	-0.04	0.967
	İLERİ	-1.566705	-1.40	0.162
	HARCAMA	0		
	SABİT	-3.633552	-0.99	0.320
Macaristan				
	EC	-1.419815***	-6.49	0.000
	TEMEL	1.265761	1.57	0.116
	İLERİ	.3155359	0.22	0.828
	HARCAMA	21.48604***	4.46	0.000
	SABİT	-4.62487	-0.31	0.753
İrlanda				

	EC	-1.451566	-0.29	0.771
	TEMEL	-2.513312	-1.27	0.204
	İLERİ	3.484849	1.25	0.212
	HARCAMA	-9.062717	-3.58	0.000
	SABİT	.2108118	0.08	0.936
İtalya				
	EC	-1.332364***	-6.42	0.000
	TEMEL	-2.117855*	-1.70	0.089
	İLERİ	3.404345**	3.06	0.002
	HARCAMA	-12.00139***	-4.17	0.000
	SABİT	-5.305311	-0.39	0.695
Letonya				
	EC	-1.000314***	-3.54	0.000
	TEMEL	3.314567	1.28	0.199
	İLERİ	1.974088	1.09	0.274
	HARCAMA	-1.702474	-0.69	0.489
	SABİT	-3.936264	-0.34	0.735
Litvanya				
	EC	-.7920676***	-9.37	0.000
	TEMEL	-1.246543***	-3.42	0.001
	İLERİ	-.8340807	-0.75	0.454
	HARCAMA	-24.50822***	-11.95	0.000
	SABİT	-4.149889	-0.44	0.659
Lüksemburg				
	EC	-1.138998**	-3.14	0.002
	TEMEL	.1970363	0.26	0.793
	İLERİ	-1.230176	-0.84	0.402
	HARCAMA	-13.7247	-0.53	0.598
	SABİT	1.498563	0.12	0.905
Malta				
	EC	-1.084264**	-2.31	0.021
	TEMEL	1.650327*	1.80	0.072
	İLERİ	.4926602	0.82	0.414
	HARCAMA	1.327208	-0.62	0.532
	SABİT	11.72634	0.32	0.747
Hollanda				
	EC	-1.835162**	-3.16	0.002
	TEMEL	3.219624*	1.83	0.068
	İLERİ	-.3806181	-0.25	0.804
	HARCAMA	-1.438418	-0.76	0.447
	SABİT	2.849835	0.15	0.883
Polonya				
	EC	-.4366683**	-2.72	0.006
	TEMEL	-.5675156	-0.41	0.682
	İLERİ	-1.049306	-1.04	0.296
	HARCAMA	-7.432799**	-2.65	0.008
	SABİT	-2.41954	-0.48	0.630
Portekiz				
	EC	-1.138168***	-5.88	0.000
	TEMEL	3.117947***	3.72	0.000
	İLERİ	1.129443**	1.99	0.047
	HARCAMA	2.484181**	2.36	0.018
	SABİT	8.027104	0.65	0.517
Romanya				
	EC	-1.633723**	-2.62	0.009
	TEMEL	-1.101458	-0.73	0.468
	İLERİ	-4.490598	-1.40	0.160

	HARCAMA SABİT	27.38289* -2.272221	1.84 -0.13	0.065 0.899
Slovakya				
	EC TEMEL İLERİ HARCAMA SABİT	-.9227587*** -.3741248 1.979192** -13.87336** -2.745511	-5.41 -0.38 2.05 -2.21 -0.27	0.000 0.702 0.040 0.027 0.787
Slovenya				
	EC TEMEL İLERİ HARCAMA SABİT	-.836441*** .1927544 2.323487** -9.49221** -2.288949	-4.37 0.38 2.23 -3.00 -0.25	0.000 0.708 0.026 0.003 0.803
İspanya				
	EC TEMEL İLERİ HARCAMA SABİT	.369471* .2799473 -6.828689*** -11.59485*** -7.171187	1.89 1.16 -5.66 -4.86 -0.18	0.059 0.246 0.000 0.000 0.858
İsveç				
	EC TEMEL İLERİ HARCAMA SABİT	-1.176018*** 3.991156*** 2.068191 -3.064925** 4.08	-7.15 4.35 1.45 -2.35 0.31	0.000 0.000 0.148 0.019 0.757
Türkiye				
	EC TEMEL İLERİ HARCAMA SABİT	-.1889292 4.523475 6.063952 -5.845228 -2.629203	-0.62 1.33 1.52 -0.54 -0.66	0.534 0.182 0.129 0.590 0.509
İngiltere				
	EC TEMEL İLERİ HARCAMA SABİT	-.245599 .2874767 -.0395179 5.630458 .7037254	-0.73 0.37 -0.02 1.31 0.22	0.466 0.713 0.983 0.189 0.827
Hırvatistan				
	EC TEMEL İLERİ HARCAMA SABİT	-1.567802*** 1.694109** .7839579* 19.47624** -9.44019	-4.99 2.56 1.67 2.81 -0.58	0.000 0.010 0.094 0.005 0.560

Not: havuzlanmış ortalama grup tahmincisi için sırasıyla, ***, **, * tahmin edilen katsayılar sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olduklarını göstermektedir.

Avusturya, Bulgaristan, Danimarka, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İsveç, Hırvatistan için hata düzeltme parametresi negatif ve anlamlıdır. Değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki mevcuttur. Bir dönemde oluşan dengesizlikler bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun

dönem dengesine yaklaşacak demektir. Bu ülkelerde kısa dönemde meydana gelen sapmaların uzun dönem dengesine yaklaşma hızı oldukça fazladır. Avusturya için hata düzeltme parametresi -0.9340015 negatif ve anlamlıdır. Bir dönemde oluşan dengesizliklerin %93 bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşımını sağlayacaktır demektir.

Temel eğitim alan işgücü Avusturya, Finlandiya, Fransa, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Portekiz, İsveç, Hırvatistan'da pozitif ve anlamlıdır. Temel eğitim alan işgücündeki artış kısa dönemde GSYİH artırır. Avusturya örneğinden yola çıkarsak temel eğitim işgücü (1.693377) pozitif ve anlamlıdır. Temel eğitim alan işgücü %1lik artış kısa dönemde GSYİH %1,69 artırmaktadır.

İleri eğitim alan işgücü Bulgaristan, Finlandiya İtalya Portekiz Slovakya Slovenya Hırvatistan'da pozitif ve anlamlıdır. İleri eğitim alan işgücündeki artış kısa dönemde GSYİH artırır.

Eğitim harcamalarında Macaristan Portekiz Romanya Hırvatistan için pozitif ve anlamlıdır. Eğitim harcamalarındaki artış kısa dönemde GSYİH artırır.

Bazı ülkeler için temel eğitim alan işgücü, ileri eğitim alan işgücü ve eğitim harcamalarında kısa dönemde negatif ve anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Bunun nedeni ülkelerin eğitimlerindeki kalite farklılıkları ve eğitim harcamalarını farklı şekilde kullanmalarından kaynaklanmış olabilir. Kısa dönemde farklılıklar olsa dahi uzun dönemde bu dengesizlikler ortadan kalkmaktadır.

SONUÇ

Kalkınma, ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda ülkelerin gelişim göstermesidir. Siyasal iktidarlar belirli politikalarla ülkelerin kalkınmışlık düzeyini artırma ve mevcut konumlarını devam ettirebilme arzusundadırlar. Kalkınma stratejileri ülkelerin içinde buldukları beşeri ve maddi sıkıntıları azaltmaya yönelik hareket edilmesidir. Bir ülkenin kalkınabilmesi için bireylerin kişisel ve toplumsal ilerlemesine bağlıdır. Bu kalkınmanın amacına bağlı eğitim yoluyla olabilir.

Eğitim, bireyleri zihinsel bedensel ve toplumsal anlamda fayda sağlamayı, kendisine ve çevresine yararlı bir birey haline getirmeyi amaçlar. Eğitim, ekonomiye kaynak sağlama gibi bir amacı olmamakla birlikte, bireylere verdiği bilgilerle onun gelişmesini, bilgi üretmesi üretim sürecini destekleyerek ekonomiyi pozitif yönde etkilemesine neden olur. Bireylerin refah seviyesindeki artış toplumun siyasal ve sosyal olarak gelişmesini sağlar.

Ülkelerin özellikle ikinci dünya savaşından sonra kalkınma yarışına girdiği ve bunun nedenlerini aradığı dönemde fiziki sermayenin yanında beşeri sermayenin önemini vurgulamıştır. Ülkeler beşeri sermayenin gelişebilmesi için eğitime kamusal destek sağlamışlardır.

Çalışmanın birinci bölümde eğitim kavramı, iktisatçıların eğitim hakkında görüşleri, eğitimin özellikleri, eğitimin gerekliliği eğitimin sosyal ve ekonomik etkileri hakkında bilgiler verilmektedir. Eğitimin kalkınma üzerindeki etkileri sanayi devrimi sonrası fark edilmiş ve kalkınma aracı olarak siyasal iktidarlar tarafından geçmişten günümüze önemini artırarak kullanılmıştır.

İkinci bölümde kalkınmanın doğuşu kalkınmanın tanımı ve kalkınmanın ekonomik büyüme arasındaki farkı, kalkınma kavramının zaman içinde ekonomik büyüme merkezli büyümeden insani kalkınma merkezli büyüme dönüşmesi, ülkelerin kalkınma farklılıklarına ait varsayımlar, ülkelerin kalkınmasında ve ekonomik büyümelerinde, eğitimin kalkınma üzerindeki etkileri, eğitimin beşeri sermaye üzerindeki etkileri anlatılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde Avrupa Birliği üye ülkeleri ve Türkiye'nin içinde bulunduğu ülke gruplarının 2006-2015 yılları yıllık verilerini kullanarak eğitim

kalkınma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu konuda incelenen literatür taramalarında birçok eğitim göstergesi farklı metotlar aracılığıyla kalkınmayla olan ilişkisi incelenmiştir. Bu çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Panel veri analizinde hangi birim kök testlerini kullanılacağını karar vermek için ilk olarak yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Yapılan yatay kesit bağımlılığı analiz sonucuna göre, panel birimler arasında %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu testi sonucu olarak birim kök testlerinden ikinci nesil birim kök testi kullanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda pesaran birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre seriler düzeyinde durağan değilken birinci farkında durağan olduğu görülmüştür. Değişkenlerin arasındaki durağanlık tespitinden sonra uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını test etmek amacıyla pedroni eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Değişkenler arasında %1 anlamlılık düzeyinde uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir serilerin eşbütünleşik olduğu gözlemlenmiştir. Hem kısa hem de uzun dönem ilişkilerini birlikte sunan havuzlanmış ortalama ve ortalama grup tahmincisi arasında seçim yapmak için hausman testi uygulanmıştır. Hausman test sonucuna göre değişkenler havuzlanmış ortalama grup tahmincisiyle test edilmiştir.

Havuzlanmış ortalama grup tahmincisi sonuçlarına göre uzun dönem parametreleri tüm ülkeler için ortaktır. Temel eğitimde %1 'de ve eğitim harcamalarında %5'de GSYİH ile anlamlı pozitif ilişki vardır. İleri eğitim harcamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Temel eğitim alan işgücünün uzun dönem parametresi anlamlı ve işareti pozitifdir. Uzun dönemde temel eğitim alan işgücünde %1 lik artış GSYİH yaklaşık olarak %0,30 oranında artırmaktadır. İleri eğitim alan işgücü uzun dönem parametresi negatif ve anlamsızdır. Harcama uzun dönem parametresi anlamlı ve işareti pozitifdir. Uzun dönemde eğitim harcamalarında %1lik artış yaklaşık olarak GSYİH %0,86 oranında artırmaktadır.

Avusturya, Bulgaristan, Danimarka, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İsveç, Hırvatistan için hata düzeltme parametresi negatif ve anlamlıdır. Değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki mevcuttur. Bir dönemde oluşan dengesizlikler bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşacak demektir. Bu ülkelerde kısa dönemde meydana gelen

sapmaların uzun dönem dengesine yaklaşma hızı oldukça fazladır

Temel eğitim alan işgücü Avusturya, Finlandiya, Fransa, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Portekiz, İsveç, Hırvatistan'da pozitif ve anlamlıdır. Temel eğitim alan işgücündeki artış kısa dönemde GSYİH artırır.

İleri eğitim alan işgücü Bulgaristan, Finlandiya İtalya Portekiz Slovakya Slovenya Hırvatistan'da pozitif ve anlamlıdır. İleri eğitim alan işgücündeki artış kısa dönemde GSYİH artırır.

Eğitim harcamalarında Macaristan Portekiz Romanya Hırvatistan için pozitif ve anlamlıdır. Eğitim harcamalarındaki artış kısa dönemde GSYİH artırır.

Bazı ülkeler için temel eğitim alan işgücü, ileri eğitim alan işgücü ve eğitim harcamalarında kısa dönemde negatif ve anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Bunun nedeni ülkelerin eğitimlerindeki kalite farklılıkları ve eğitim harcamalarını farklı şekilde kullanmalarından kaynaklanmış olabilir. Kısa dönemde farklılıklar olsa dahi uzun dönemde bu dengesizlikler ortadan kalkmaktadır.

Sonuç olarak yapılan çalışmada eğitim göstergeleri ile kalkınma arasında uzun dönemde anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Bu yüzden ülkeler kalkınma yarışlarından galip çıkabilmek için bireylerin eğitimine daha fazla önem vermelidirler. Gelişmiş ülkeler dediğimiz iktisadi kalkınma olarak önde olan ülkelere mevcut durumlarını muhafaza edebilmek için eğitime verdikleri önemi korumalıdır.

KAYNAKLAR

- ÂDEM, M.(1981). *Eğitim Planlaması Kavramlar Yöntemler Tekniği*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- AFŞAR, M.(2009). Türkiye’de Eğitim Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt /Vol:9-Sayı/No:1: ss.85-98
- AKÇACI, T.(2013). Eğitim Harcamalarının İktisadi Büyüme Etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 4, Sayı 5 ss.65-79
- AKGÜL, Ş., Koç, S.(2011). Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Eğitim Ve Büyüme İlişkisi: Eşik Otoresif Yaklaşım. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:13 Sayı:2 ss.1-36
- ALTINTAŞ, H. Ve MERCAN, M. (2015). Ar-Ge Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(2), 345-376:
- ALTINIŞIK, İ., PEKER, H.S. (2008). Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *KMU İİBF Dergisi*, Sayı: 15.
- ASTERİOU, D., AGİOMİRGİANAKİS, G.M.(2001). Human Capital and Economic Growth Time Series Evidence from Greece. *Journal of Policy Modelling*, pp.481-489
- AY, A., YARDIMCI, P.(2008). Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin Var Modeli İle Analizi (1950-2000). *Maliye Dergisi*. Temmuz-Aralık Sayı155 ss.39-54
- BARRO, R. J. (1991). Economic Growth İn A Cross Section Of Countries. *Quarterly Journal Of Economics*, 106, Ss.407-443
- _____ ve Lee, J.W. (1993). International Comparisons Of Educational Atteinment. *National Bureau Of Economic Research*. Working Paper Series.1-30
- _____ (1998). Human Capital And Growth İn Cross-Country Regressions. *Swedish Economic Policy Review* Ss.237-277

- _____ (1999). Determinants Of Democracy. *Journal Of Political Economy* 107, Suppl December, S158-S183.
- BALTAGİ, B. H., Bratberg, E. Ve Holmas, T.H.(2005). A Panel Data Study Of Phsicians' Labor Supply: The Case Of Norway. *Health Economics* ,14(10), 1035-1045
- BAYKUL, S. (2008). *Küreselleşen Dünya' da Kalkınma Sürecinde AB'deki ve Türkiye'deki Eğitim Finansmanının Karşılaştırılması*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- BAYSAL,Ö. (2006). *1980 Sonrası Türkiye'de Kamusal Eğitim Harcamalarının Analizi (1980-2003)*, (Yayınlanmamış Yük.Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Sos.Bil.Enst.
- BİRCAN, İ(1996). *Yeni Türkiye'de Eğitim*, DPT,Özel Sayı7, Ankara
- BİRDADALL,N.(1999). Hayat Adil Değil *İTÜ Vakıf Dergisi*, Sayı:29, İstanbul
- BOS, H., (1966). *İktisadi Gelişmede Eğitimin Yeri ve Değeri*'. Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Etken Olarak Eğitim Beşinci Konferans ss.65-66
- ÇAKMAK, Ö.(2008).Eğitimin Ekonomiye Ve Kalkınmaya Etkisi. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, Ss.33-41
- ÇAKMAK, E., GÜMÜŞ, S. (2005). Türkiye'de Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz(1960-2002). *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi* 60-72
- ÇALIŞKAN, Ş., KARABACAK, M., MEÇİK, O.(2013). Türkiye'de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi:1923-2011(Kantitatif Bir Yaklaşım). *Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt 11, Sayı 21 Ss.29-48*
- CHAN, L. VE S. COSTA (2005), Participation in the global knowledge commons: challenges and opportunities for research dissemination in developing countries *New Library World*. Vol.106 No:1210/1211, pp.141-163
- CHAMBERS, Robert, (1997).Editorial: Responsible Well-Being- A Personal Agenda for Development. *World Development*, Vol.25, No:11 : 1743-1754.

- COHEN, D., SOTO, M.(2001). Growth and Human Capital: Good Data, Good Results, OECD Development Centre. *Technical Papers*. No:179 ss. 1-42
- ÇOBAN, O.(2004). Beşeri Sermayenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No:30 Ss.131-142
- CROCKER, David A., (1991). *Toward Development Ethics*.World Development, Vol.19, No.5 : 457-483.
- ÇÖMLEKÇİ, N. (1971). *Türkiye'nin İktisadi Kalkınmasında Eğitimin Rolü*, Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 85/45, Sevinç Matbaası 1971 ANKARA.
- DENISON,E.W. (1962).“*Education,Economic Growth and Gaps in Information*”, The Journal of Political Economy, Vol:LXX,No:5,Part:2,pp.124-128.
- DEVARAJAN, S., Swaroop, V., Zou, H.(1996). The Composition Of Public Expenditure And Economich Growth. *Journal Of Monetary Economics* 37 Ss.313-344
- DOĞAN, S. ve Bozkurt, H. (2002).“Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisi ve Türkiye İçin Kointegrasyon Analizi
- DURGUN, Ö. (2002), *Küreselleşen Dünyada Kalkınma Süreci Bağlamında Eğitim Harcamaları ve Türkiye Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- DPT (2001). Nitelikli İnsan Gücü Meslek Standartları Düzeni ve Sosyal Sermaye Birikimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları. Ankara.
- ERAYDIN, A. (2000). Dış Pazarlara Eklenmeye Çalışan Konfeksiyon Sanayinde Üretimin Örgütlenmesi ve Emek Süreçleri. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. 27(1-2): 91-117.
- ERCAN, F. (1995), *Gelişme Yazını; Eleştiriler ve Yeni Perspektifler*, (in Gelişme İktisadı, Ed.Tamer İŞGÜDEN ve diğerleri), Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul : 298-428.

- ERDOĞAN, İ. (2006). Eğitime Yeni Yönelimler Demirel Özcan Ve Z. Kaya (Ed) Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Ankara Pegem A. Yayıncılık
- EREŞ, F.(2005). Eğitimin Sosyal Faydaları: Türkiye –AB Karşılaştırması. *Milli Eğitim Dergisi* 167, 33-42
https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/167/index3-eres.htm 10.09.2019
- ERİÇOK, R.E., Yılandı, V.(2013). Eğitim Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetim Dergisi* Cilt:8 Sayı:1 Ss.87-101
- EROĞLU, AKTAŞ A.(2001) Türkiye’de Eğitime Ayrılan Kaynaklar Ve İktisadi Kalkınmada, Eğitimin Rolü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi,İstanbul
- ERTÜRK, (1975). Eğitimde Program Geliştirme. *Eğitim Dergisi*. Sayı 13, Ankara
- GÖÇER, İ.(2013) Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eş-Bütünleşme Analizi. *Journal of Yasar University* 2013 30(8) 5086-5104
- GRIFFIN, K.(1989). *Alternative Strategies for Economic Development*, MacMillan Academic and Professional Ltd, London, 267 p.
- GYİMAH-BREMPONG, K., PADDİSON, O., MİTİKU, W. (2006). Higher Education And Economic Development İn Africa. *Journal Of Development Studies*, 42(3), Ss.509-529.
- _____. (2011). Education And Economic Development İn African. *African Development Review*. Vol. 23, No. 2, 2011, 219–236
- GYLFASON, T. (2001).Natural Resources, Education And Economic Development. *European Economic Review*, 45, Ss.847-859.
- _____.ZOEĞA, G. (2003). Education, Social Equality And Economic Growth: A View Of The Landscape. *Cesifo Economic Studies*, 49, Ss. 557-579.
- GÜMÜŞ , E. ŞİŞMAN, M.(2014) *Eğitim Ekonomisi Ve Planlaması*. Pegem Akademi. 2. Baskı

- GÜNKÖR,C.(2017) Eğitim ve Kalkınma İlişkisinin İncelenmesi Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi 2017:3(1):14-32
- INGHAM, B. (1993), *The Meaning of Development: Interactions Between "New" and "Old" Ideas*, World Development, Vol.21, No.11, Pergamon Press, Great Britain : 1803-1821.
- HAN, E. VE KAYA, A.A. (2006). *Kalkınma Ekonomisi; Teori ve Politika*, Etam Matbaa, Eskişehir.
- HESAPÇIOĞLU, M. (1992). *Türkiye'de İnsangücü ve Eğitim Planlaması*, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No: 127, Ankara.
- HOŞGÖRÜR, V. VE GEZGİN, G. (2005). "Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Eğitim", Yüzcü Yıl Üniversitesi, *Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi*, C:II, Sayı:1:<http://efdergi.yyu.edu.tr>
- IŞIK, R. (2006). *Az Gelişmişlik Sorunu Demokrasi Krizi ve İnsani Kalkınma Endeksine Göre Az Gelişmiş Demokrasiler*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- ISLAM, T.S.,WADUD, MD.A.,ISLAM,Q.B.T. (2007). Relationship Between Education And GDP Growth: A Mutiuarate Causality Analysis For Bangladesh. *Economich Bulletin* Vol.3 No:35 Pp. 1-7
- KARAARSLAN, E. (2005). Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi. *Maliye Dergisi*. Sayı 149 ss 36-73 Ankara
- KARA, N. (2018). *Otomobil Talebini Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle Belirlenmesi: B Sınıf Otomobil Sektöründe Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAR, M., AĞIR H. (2003). Türkiye'de Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı İle Nedensellik Testi:1926-1994. *S.Ü İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Ss. 51-68
- KAZGAN, G. (2000), *Yeni Hükümetin Çözmesi Gereken Ekonomik Sorunlar, Karşılaştığı Olanak Ve Kısıtlar*, İSO Dergisi, Sayı0:310, İstanbul

- KELLER, R.I. K. (2006). "Investment in Primary, Secondary and Higher Education and The Effects on Economic Growth", *Contemporary Economic Policy*, Vol.24, No.1, January, pp.18-34.
- KESKİN, A. (2011). Ekonomik Kalkınma da Beşeri Sermayenin Rolü Ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt:25, Sayı:3-4 Ss.125-153
- KOÇ, A. (2013). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yatay Kesit Analizi ile AB Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Maliye Dergisi*. Temmuz -Aralık Sayı 165.
- KODRZYCKI, Y., K. (2002). *Education In The 21 St. Century Meeting The Challenges Of A Changing World*. Federal Reserve Ve Bank Of Boston 47 Th Economic Conference June 2002.
- KORKMAZ, A. (2006). Eğitimin ve Ekonomi Arasındaki İlişkiler, L. Küçükahmet (Ed.) Eğitim Bilimine Giriş (ss.96-97), Ankara Nobel Yayınevi. Analizi, *Maliye Dergisi*, Sayı: 149 Ankara.
- KUBAR, Y.(2016). Az Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki; Bir Panel Veri Analizi (1995-2010). *Ardahan Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Sayı 4*. Ss 65-99
- MANGA, M., BAL, H., ALGAN, N., KANDIR, D. (2015). Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Brics Ülkeleri Ve Türkiye Örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt:24, Sayı:1,s. 45-60.
- MANKİW, N.G., ROMER, D., WEİL, D.N.(1992). A Contribution To The Empirics Of Economic Growth. *The Quarterly Journal Of Economics*, 2, Ss.407-437.
- MUKHTAROV, S., MAMMADOV,I., HAMİDOV,H. (2019). The Impact Of Government Education Expenditures On Economic Growth: Evidince From Azerbaijan. 37th International Scientific Conference on Economic and Social Development –*Socio Economic Problems of Sustainable Development* - Baku, 426-434

OECD (2019). Bir bakışta eğitim. Türk eğitim derneği.
<https://tedmem.org/download/bir-bakista-egitim-2019?wpdmdl=3129&refresh=5df133f6e98f11576088566> 30.09.2019

OĞUZHAN, F.(1974). *Eğitimin Terimleri Sözlüğü*. Tok Yayınları Ankara.

ÖZSOY, C. (2009). Türkiye’de Eğitim Ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli İle Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* Cilt: IV, Sayı:1 ss 71-83

ÖZGÜR, E. (2005). *Türkiye’de Kalkınmaya Yönelik Eğitim Politikaları ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüşü*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir

ÖZKALP, Enver (1991). *Davranış Bilimlerine Giriş*, A.Ü. Yayınları, Eskişehir.

ÖZTÜRK, N. (2005). İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, S:1

PAMUK, M., BEKTAŞ, H. (2014). Türkiye’de Eğitim Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. Yıl:2, Cilt:2 Sayı:2 Ss.77-90

PARK, J. (2004). Dispersion Of Human Capital And Economic Growth. *Journal Of Macroeconomics*, 28, Ss.520-539.

PESARAN,M, H., Ullah, A.Ve Yamagata, T.(2008) Abias Adjusted Lm Test Of Error Cross Section İndependence. *The Econometrics Journal*, 11(1),105-127.

PERMANİ, R.(2008). Education As A Determinant Of Economic Growth İn East Asia : Historical Trends And Empirical Evidenses(1965-2000). *Education And Economic Growth İn East Asia* ss1-38

PRESTON, J. ve GREEN A. (2003). The macro-social benefits of education, training and skills in comparative perspective. London: The Center Research on The Wider Benefits of Learning Institute of Education Publishing, No: 9.

PSACHAROPOULOS G. AND PATRINOS, H.A. (2002). World Bank Policy Research Working Paper, 2881, September, pp.1-19.

ROMER, M. P. (1989). Human Capital and Growth: Theory and Evidence. *NBER Working Paper Series*, 3173, ss.1-51.

- RİASAT, S., ATİF, R.M., ZAMAN, K.(2011). Measuring The İmpact Of Educational Expenditures On Economic Growth: Exidence From Pakistan. *Educational Research (Issn:2141-5161) Vol.2(13) Pp.1839-1846*
- SAMİ, Z. (2003). Eğitimın Bir İşlevinin Kalkınma Olduğu Unutuluyor Mu? *Milli Eğitim Dergisi*. 159, Ss.47-59
https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/159/sami.htm
10.09.2019
- SAYGILI, ř.,CİHAN, C., YAVAN, A. Z.(2005). Human Capital And Productivity Growth : A Comparative Analysis Of Turkey, *Metu Studies İn Development*, 32 (December),2005,489-516.
- SAVAş, V.(1979) *Kalkınma Ekonomisi*. 4. Bs. İstanbul: Beta Basım Yayım
- SEREL, H., MASATÇI, K. (2005). Türkiye’de Beşeri Sermaye Ve İktisadi Büyüme İlişkisi Ko-Entegrasyon Analizi. *İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt:19 Sayı2 Ss.49-58
- SEN, A.,(1997), *Editorial: Human Capital and Human Capability*. World Development, Vol.25, No: 12 : 1959-1961.
- SERİN, N.(1979). *Eğitim Ekonomisi*. 2.Bs, Ankara, Ankara Eğitim Fakóltesi Yayınları, No:77
- _____ (1972). *Eğitim Ekonomisi* Ankara Eğitim Fakóltesi Yayın No:25
- SEYİDOğLU, H. (1993), *Uluslar arası İktisat*, Gizem Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- SÖNMEZ, V. (2001). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı* Ankara: Anı Yayıncılık
- şİMşEK, M., KADILAR C.(2010). “Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi” *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı1 Ss.115-140
- TANSEL,A.,GÜNGÖR, N. D. (1997).“The Educational Attainment of Turkey’s Labor Force:A Comparison Across Provinces and Over Time”, *METU Studies in Development*,24, (4).
- TATOğLU, F.Y. (2012) *İleri Panel Veri Analizi*. Beta Basım. İstanbul.1 Baskı 2012

- TAŞ, U. (2007). *Türkiye’de Kalkınma Planları Işığında Eğitimin Kalkınmadaki Rolü*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- TAŞ, U., YENİLMEZ, F. (2009).Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerine Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı. *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9. Ss. 155-186
- TEDİMEN, O.(1972). *Yüksek Kademe Yöneticilerinin Eğitilmesi Ve Geliştirilmesi*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi İstanbul.
- TEKİR, S.(1997). Bir Kamusal Hizmet Olarak Eğitim- Beşeri Sermaye Yatırımlarının Önemi. *D.E.Ü.İ.İ.B.F Dergisi* Cilt No:2 Sayı No: 1
- TELATAR,O.M., TERZİ H. (2010). Nüfusun Ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:24, Sayı :2, 2010 Ss. 197-214
- TEZEL,Y.S. (1997). *İktisadi Büyüme*. Ankara Yayıncılık, Ankara 1997
- TODARO, Michael P., 1997, *Economic Development*, 6. Baskı, Longman London and New York, 738 p.
- TOLUNAY, A., AKYOL, A.(2006). Kalkınma Ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar Ve Tanımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* Seri: A, Sayı: 2, Issn: 1302-7085, Sayfa: 116-127
- TOK, E. (2010).Türkiye Yaklaşımı İle Birlikte Kalkınma Kavramı ve Alt Bileşenleri. *Mesleki Sunum*. İl Planlama Uzmanlığı Derneği, Ankara.
- TÜRKMEN, F.(1999) A Comprehensive Study On Education Ankara ; *DPT Ağustos S.2*
- _____ (2002). *Eğitimin Ekonomik Ve Sosyal Faydaları Ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması*. DPT Uzmanlık tezleri, Yayın
- UNDP, (1994). Human Development Report 1994, Oxford University Press, New York No:2655 Eylül, Ankara

- UNDP, (1996). *İnsani Gelişme Raporu 1996 Türkiye*, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Ankara
- UMUTLU, G., YILMAZ,F.A., Günel S. (2011). Ekonomik Büyüme Farklılıklarının İncelenmesi: OECD Ülkeleri İçin Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*,Vol.16, No.22.
- ÜNSAL,E.M.(2007). *Makro İktisat*. İmaj Yayıncılık. Ankara 2007
- WOOLDRIDGE, J.M.(2013). *Ekonometriye Giriş Modern Yaklaşım*. Çev. E. Çağlayan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- WOLFE, B., and HAVEMAN R. (2002). *Social and Nonmarket Benefits From Education in An Advanced Economy*. Conference Series 47 Education in the 21st Century: Meeting the Challenges of a Changing World. (Ed: Yolanda Kodrzycki). Federal Reserve Bank of Boston Publishing, Boston.
- YAYLALI, M., LEBE, F. (2011). Beşeri Sermaye İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt.XXX, Sayı.I, ss.23-51.
- YAVİLİOĞLU, C.(2002). *Geri Kalmışlık Olgusu Ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri*. C.Ü İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi Cilt 3, Sayı 2 ss.49-70
- YILMAZER,M.(2002). *İnsani Kalkınma Politikaları Ve Türkiye Üzerine Bir Deneme*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YUMUŞAK, İ.G. (2000).*Beşeri Sermaye Teorisi ve Beşeri sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
- KAYA, A.,İ.(2015) *Ekonomik Özgürlüklerin Kalkınma Göstergelerine Etkisi: Panel Veri Analizi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Selin Demiral
Doğum Yılı ve Yeri : 01.06.1990
Lisans Öğrenimi : Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
İş Deneyimi : Altınordu Kaymakamlığı Geçici Büro Personeli
İletişim :05395211786
E- Posta Adresi :selinkrkmz@outlook.com